

NESTEREN ÜZERİNE HÂMİT-EKREM YAZIŞMASI
ve
HÂMİT'İN BİR MEKTUBU

DR. İSMÂİL PARLATIR

Yeni edebiyatımızda eleştiri türü, Tanzimat'ta Şinasi ile başlar, Namık Kemal ile gelişir, dönemin ikinci yarısında yoğunlaşır. Bu yolun açılmasında gazetenin rolü büyüktür¹. Yazarlar, edebiyat üzerindeki görüş ve düşüncelerini makalelerle ortaya koyarlarken gazete onlar için yeni ve iyi bir vasıta olmuştu². Bunun yanı sıra birçok sanatçının edebiyat üzerindeki görüş ve düşüncelerini okuyucuya anlatmada, baş vurdukları bir yol da eserlerinin başına koydukları "Önsöz" niteliğindeki "Mukaddime"lerdi³. Ayrıca, Namık Kemal'in *Harâbât*'a karşı yazdığı *Tahrîb-i*

1 Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 386, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1956, 226. s. ve 275-278.s.

2 Özellikle Şinasi'nin, *Tasvîr-i Efkâr*'da *Ceride-i Havâdis* gazetesi ile "Mesele-i Mebhûsâtın anha" konusundaki tartışması burada anılmaya değer. Ayrıca onun, *Fatîm Tezkiresi*'nin ikinci basımı yapılırken ortaya koyduğu görüşler de bu anlayışın ürünüdür (*Tasvîr-i Efkâr*, No: 135). Bundan sonra Namık Kemal'in *Tasvîr-i Efkâr* (29 Ağustos-1 Eylül 1866, No: 416-417)da yayımladığı *Lisân-ı Osmânînin Dili Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir* adlı yazısı ile Ziya Paşa'nın *Hürriyet* (7 Eylül 1868, No:)te yazdığı *Şiir ve İnşâ* adlı makalesi ilk örnekler olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte o dönemde en yaygın eleştiri "Tiyatro" türü üzerinde yoğunlaşır. Birçok gazete, bu tartışmalara sütunlarını açar (Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972, 269.s.). 1872-1874 yıllarında, Teodor Kasab'ın çıkardığı *Diyojen* ile Ebuzziya Tevfik'in çıkardığı *Hadîka* gazetesi arasında "Osmanlı tiyatrosu" üzerinde geniş çapta bir münâkaşa açılır. Uzun yazışmalar olur. Bunlara *Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara* (*Hadîka*, 28 Kânun-ı evvel 1289/1873, No: 33) başlıklı yazısı ile Namık Kemal de katılır. Böylelikle gazete, eleştiriye iyiden iyiye açılmış olur.

3 Bu yolu ise Ziya Paşa ilkin *Emile* (1871) çevirisi önsözünde sonra *Harâbât* (1874)ın başında; Namık Kemal, *Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi* (1873), *Son Pişmanlık Mukaddimesi* (1879) ve özellikle *Mukaddime-yi Celâl* (1884) ve *Ta'lim-i Edebiyyat Üzerine Bir Risâle* (1950) de; *Recâizâde* Mahmut Ekrem, *Atala* (1874), *Vuslat* (1875) *Ta'lim-i Edebiyyât* (1882) ve *III. Zemzeme* (1885) önsözlerinde; Abdülhak Hâmit, *Hâtîme (Duhter-i Hindü)*, 1875), *Bir İhtar (Nesteren)*, 1877) ile *Birkaç Perişân Söz (Makber)*, 1885)de; Ahmet Mithat ise *Süleyman Muslu Mukaddimesi* (1877) ile *Kârin ile Hasbihâl (Müşâhedât)*, 1890)de denerlerken bu anlayışın güzel örneklerini vermişler ve iyi bir geleneği başlatmışlardır. Şüphesiz bunda da Fransız romantiklerinin etkisi söz konusudur.

Harâbât (1884) ile *Ta'kîb* (1885) yanında Recâî-zâde Mahmut Ekrem'in *Takdîr-i Elhân* (1886)ını ve Muallim Naci'nin *Demdeme* (1886)sinide, başlı başına birer eleştiri kitabı olarak, gözden uzak tutmamak gerekir.

Öte yanda, gene bu dönemde denenen ve yaygınlaşan bir edebî tür de "mektup"tur. Bu türün ilk örneklerine, eski edebiyatımızda, "Münşeât"larda rastlıyoruz. "Münşeât"ların klasik benzerlikleri yanında, söz gelişi Fuzulî'nin *Şikâyet-nâme'si*, *Nişancı Paşa Mektubu* gibi değişik adlarla bilinenleri de vardır⁴. Ancak bütünüyle bunlar, bizim eleştiri türü içinde değerlendirmeye çalıştığımız "mektup"tan ayrı bir niteliğe sahiptir.

Burada sözünü etmek istediğimiz edebî tür olarak "mektup" ise Namık Kemal'in öncülüğüyle edebî hayata girmiş, gerçekten de görüş ve düşünce alış-verişinde önemli rol oynamıştır. Bu yolu, Ekrem ile Hâmit de benimsemiş; üstelik, küçük çapta da olsa, edebî tartışmalara zemin hazırlamıştır. Nitekim, Kemal-Ekrem-Hâmit üçlüsünün karşılıklı yazışmaları, onların edebî görüşlerinin aynası olmuştur⁵. Bu yazışmalar, öteki sanatçılar tarafından da benimsenmiş, yer yer onlar da bu tür yazışmalara katılmaktan geri kalmamışlardır⁶.

Eleştiri ve tartışmayı içine alan edebî mektup türünün edebiyat tarihimizdeki yeri önemlidir. Sanatçının edebî görüş ve düşüncesini belirtmede, onun gerçek değerini ortaya koymada mektuplar, vazgeçilmez birer belgedir. Nitekim bu belgeler, sanatçıların yaşadığı dönemler-

4 Bu konuda geniş bilgi için bak: Orhan Şaik Gökyay, *Tanzimat Dönemine Değin Mektup, Türk Dili*, Mektup Özel Sayısı, Temmuz 1974, 274. S. 17.s.

5 Tanzimat sanatçıların ikinci kuşağı arasında yapılan bu tür yazışmaların okuyucuya yansıtılmasında gene, gazetenin aracı olduğunu görüyoruz. *Vakit*, *Diyojen*, *Hadika*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Mecmua-ı Ebuzziya* gibi dönemin önde gelen gazete ve dergileri bu mektupları yayımlamaya ayrı bir önem vermişlerdir. Söz gelişi, Namık Kemal'in İrfan Paşa'ya gönderdiği ünlü mektubu (*Mecmua-ı Ebuzziya*, I.C., 193-209. s.), *Mecmua-ı Ebuzziya*'ya gönderdiği *Mes Prisons Muâhesesi* (4.C., No: 45-47) yanında Muallim Naci'nin Şeyh Vasfi ile yazışması ve bunu *Şöyle Böyle* (1886) adıyla yayımlaması ve *Mektuplarım* (1885)'i bastırması, Beşir Fuat ile yazışmasını *İntikâd* (1888) ve Ahmet Mithat ile olan mektuplarını *Muhâberât ve Muhâverât* (1894)'ta toplaması; Beşir Fuat ile Fazl Necib'in *Mektûbât* (1888)'i, Hâmit'in *Ta'lim-i Edebiyyat*'la başlayan tartışmalara, Golos'tan *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderdiği mektuplarla katılması bu sıradan sayılabilir.

6 Bu konudaki örnekler için bak: *Türk Dili*, Mektup Özel Sayısı, Temmuz 1974.

de ya da daha sonraki yıllarda ele geçtikçe yayımlanmış, hattâ bir kitapta toplanılmaya çalışılmıştır⁷.

Burada yayımlamakta olduğumuz mektup ise Abdülhak Hâmit tarafından Recâî-zâde Mahmut Ekrem'e yazılmıştır. Hâmit'in kendi el yazısı iledir⁸.

Mektuba geçmeden önce birkaç önemli noktanın aydınlanması gereklidir.

Öncelikle bu mektup, Ekrem ile Hâmit arasında geçen ve edebiyatımızda "Nesteren münâkaşası" olarak bilinen bir konuya ışık tutacak niteliktedir.

Hâmit, *Nesteren*'i Paris'te yazmış ve orada 1877 yılı başlarında bastırmıştı⁹. Bu oyunun nazmında iki etkenden söz ediliyor. Bunlardan ilki, Ziya Paşa'nın *Tartuffe* çevirisidir. Paşa, bu çeviride serbest vezin ve kafiye denemiş, bunda da pek başarılı olamamıştı¹⁰. Bu yolu bir kez de Hâmit denemeye değer bulmuştu. İkincisi ise bu denemeyi Namık Kemal önermiş ve "*Şiirde sâfi Türkçe yazmak evzânın simdiki hâliyle beraber kimsenin elinden gelmez. Manzûm söze o kadar hevesin var, bir kere*

7 Daha önce sözünü ettiğimiz gazetelerde yayımlanan mektupların yanı sıra Hâmit'in mektupları "Kütüp-hâne-i Âsâr-ı Müfide" kitapları arasında, Süleyman Nazif'in açıklamalarıyla, iki cilt olarak yayımlandı (Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1334/1918). Namık Kemal'in mektuplarını ise, üç cilt olarak, Fevziye Abdullah Tansel (Türk Tarih Kurumu Basımevi, I.C.1967, II.C.1969, III.C.1973) yayınladı; Prof. Dr. Ömer Faruk Akün (*Namık Kemal'in Mektupları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1669, İstanbul 1972) yayımlanan bu mektuplar üzerinde yeni değerlendirmeler yaptı.

8 Bu mektubu, *Recâî-zâde Mahmut Ekrem, Hayatı, Eserleri, Sanatı* konulu doktora çalışmamı hazırlarken Ercüment Ekrem'den arda kalan kitaplar arasında buldum. Bana bu yolda anlayışlılık gösteren ve o kitapları gözden geçirmeme izin veren Ekrem'in torunu sayın Esin Talu'ya teşekkür ederim.

9 Nesteren'in konusu üzerinde durmayacağım. Daha geniş bilgi için bak: Dr. Gündüz Akıncı, *Abdülhak Hâmit Tarhan, Hayatı, Eserleri, Sanatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, 66-82.s.

10 Recâî-zâde Mahmut Ekrem, *Vakit* gazetesinin 28 Cemâziyelâhir 1298 (27 Mayıs 1881) günlü sayısında Ziya Paşa'nın *Tartuffe* çevirisi üzerinde durmuş; burada kafiyesiz şiir olamayacağını ileri sürmüştü. İmzasız olan bu yazıyı okuyan Hâmit, oradaki görüşleri önce beğenmemiş; *Tartuffe*'ü okuduktan sonra ise Ekrem'e yazdığı 17 Teşrin-i evvel 1298 (29 Ekim 1881) tarihli mektubunda: *Ziya Paşa'nın Tartuff'ünü gördüm. Zannedirim ki anın da tab'ında mü'ellifle müterciminin rûhları şâd olmamıştır. O nedir öyle Allah aşkına!* (Hâmit, *Mektuplar*, İstanbul 1334/1918, 84.s.) diyerek ona hak vermişti.

Ayrıca, *Tartuffe* çevirisi için bak: İhsan Sungu, *Ahmet Vefik ve Ziya Paşaların Tartuffe Tercümeleri*, *Tercüme Dergisi*, I.C., 4. ve 6. S, 19 Ekim 1940 ve 19 Mart 1941.

de tabiatini bizim parmak hesabiyle birşey yazmağa sevk et! Bak ne güzel, ne parlak oluyor..."¹¹ demişti. Her ne kadar Hâmit, Corneille'in *Le Cid*'ini sevmiş ve ona benzer yolda bir oyun yazmak istemişse de *Nesteren*'in doğmasında bu iki noktanın da payı büyük olmuştur.

Nesteren'in çıkışı oldukça ilgi uyandırdı. Şöyle ki Hâmit ondan bir adet Ekrem'e göndermiş ve görüşlerini istemişti¹². Ekrem bunu yaptı ve bir "Mütâlaa-nâme" yazdı; onu Kemal'e de gönderdi¹³. *Nesteren*, bu iki yazarca, genellikle beğenilmemişti.

Araştırmalarımıza rağmen bulamadığımız "mütâlaa-nâme"deki eleştirilerin ağırlık noktasının ne olduğunu aşağıda verdiğimiz mektuptan çıkarabiliyoruz. Ekrem, *Nesteren*'deki en büyük kusuru: *...zarûret-i şî'riyye ve kâfiye-i mukayyede muktezeyâtından olan ihtiyârâtı nekâyıs-ı asliyye* olarak gösteri. Bundan ötürü de Hâmit'in daha önce yazdığı *Mâcerâ-yı Aşk*'ı *Nesteren*'den üstün buldu. Hâmit ise ilkin buna kızıyor¹⁴. Oysa şâir, kendisinin yeni bir yol açma çabasında olduğuna inanmaktadır.

Yeni edebiyatımızın bu döneminde değişik edebî türler denenirken kimi sanatçılar da yeni anlatım yolları arıyordu. Söz gelişi *Mensur şiir* gibi. Bunlar arasında Hâmit'in yeni bir çaba içinde olduğu dikkati çekmektedir. Yayımladığımız bu mektubunda ve daha sonra Kemal ve Ekrem'e yazdığı iki mektubunda bu yeni anlatım yolunu savunur. O da "mukaffâ" dır: *Ben nesir ve şiirden başka olarak lisânımızda mukaffâ nâmıyla bir -janr- daha ihdâs etmek arzusundayım*"¹⁵ deyişiyle bu yeni yolu Namık Kemal'e de bildiriyor. Şâire göre "mukaffâ", şiirde hece sayısının serbest bırakılması, yalnızca kafiyenin ağırlık kazanmasıyla gerçekleşecektir. Ancak, hece sayısı değişirken on beşi aşmaması gibi bir sınırlamaya da gidiliyor: *Beher satır on beş heceyi geçmemek şartıyla ve ondan on beşe kadar hece mümkün olabilmek üzere kafiyeli bir şey yazsak da, ana mevzûn demesek de mukaffâ ve müheccâ (müheccâ yalnızdır ama kullanıyorum) veyahut hecenin ondan on beşe kadar olacağı cihetle o kaydı kaldı-*

11 Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal'in Mektupları*, I.C., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967, 433.s.

12 Hâmit, *Mektuplar*, II.C., İstanbul 1334/1918, 100.s.

13 Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal'in Mektupları*, II.C., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, 294.s.

14 Yayımladığımız mektup, 3.s.

15 Hâmit, *Mektuplar*, I.C., İstanbul 1334/1918, 84-85. s.

rıp yalnız mukaffâ desek nasıl olur?¹⁶ dedikten sonra da yeni bir çığır açmak istediğini, bu yolda *Nesteren*'i kaleme aldığını söylüyor.

Hâmit, bu yeni yolu Fransız edebiyatında görmüş olsa gerek. Çünkü, daha sonra Ekrem'e gönderdiği bir başka mektubunda aynı konuya değiniyor. "Mukaffâ" yolunun Türk edebiyatında açılmasını istiyor; üstelik ısrar da ediyor. Bunu Fransız edebiyatındaki "An rimes"¹⁷e bağlıyor: *Fransızcada -An prose- An vers- yollarından başka bir de -An rimes- yolu var. Bunun -An vers- ile bir ma'nâda olup olmadığını Paris'te iken iyi tahkik edemediğimden şüpheden kurtulamamıştım. Her ne ise, ne olursa olsun (Türkçede bunlardan başka mukaffâ nâmıyle bir -janr- daha ihdâsa da çalışıyorsun) diyorsun. İhdâs benim işim değil ammâ, ihdâs olursa fenâ mı olur? İhdâs olursa da -manzûm ve mensûrdan fazla olarak- ismine mukaffâ yahud müheccâ denilse olmaz mı? Bana kalırsa heceyi de on beşin hâricine çıkmamak üzere tahdîd etsek. Yani ta'dâd-ı hecâ külfetini tahfîf ile o yolda yazılan bir şeye yalnız mukaffâ desek hoş olur¹⁸* diyerek bu yeni yol üzerinde açıklamalara giriyor. Arkasından *Melekûtdan Sâfiline Bir Nazar*'ın bu yolda yazılarak *Hazine-i Evrak*¹⁹a gönderildiğini bildiriyor.

Bu anlayışla kaleme alınan *Nesteren*'e Ekrem'in karşı çıkması ve bunun yanı sıra onu, dil ve konu açısından da eleştirmesi Hâmit'i kızdırmış olacak ki bu uzun mektubu yazmış. Üstelik, bu yazışma, aralarında kırgınlığa kadar giden bir ortam da yaratmıştır. Nitekim, bir yılı aşkın bir süre bu kırgınlık sürmüştür. Onların böyle bir kırgınlığa düşmelerini istemeyen Kemal, Hâmit'e yazdığı 20 Ekim 1879 tarihli mektubunda: *Ekrem'le olan bahsinize canım sıkılmadı dersem yalan olur . . . Edebiyatta falan hayâli falan hayâlden makbûldür diye birbirinizin boyun bağına, firenk gömleğine sarılsanız, benim için lâzım olan, karşıda durup gülmektir ; fakat, sen bana şunu söyledin, ben de sana şunu söyleyecektim yollu münazaaya kıyâm ederseniz, bizim büyük biraderlik vazifesi meydana çıkar. Şahsiyyât cihetine âid yerlerde, kalem ile olmazsa, sopa ile merâm anlatırım. Hükûmet-i müstebidânemi aranızda idâre-i örfiyye derecesine getiririm. Elimden yakanızı pek kolay kurtaramazsınız . . .²⁰* sözleriyle bu konuya eğilir. Onların tutumlarını beğenmediğini belirtir. Giderek aralarındaki soğukluğu yok etmeye çalışır. Nitekim Hâmit, bu

16 A.g.e., 85.s.

17 Mukaffâ.

18 Hâmit, Mektuplar, II.C., İstanbul 1334/1918, 87.s.

19 Bu manzume *Hazine-i Evrak*'ın 31. sayısında çıkmıştır.

20 Tansel, Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Mektupları, II.C., 475.s.

sorunu çok sonraları kaleme aldığı "Eserlerimi Nasıl Yazdım"²¹ başlıklı yazı dizisinde dile getirecek ve: . . .*şimdiki gibi bu intikâdâtı o zaman da hoş görmeli idim. Halbuki lüzûmundan ziyâde müteessir olmuş, hattâ nâlâyık bir mukabelede bulunarak daha nâlâyık cevablar almış idim. Gençlikte bazı kerre çocukluklar oluyor. Her ne ise . . .* diyerek bu atışmanın yersizliği üzerinde duracaktır.

Aslında Ekrem, *Nesteren*'i bütünüyle beğenmemiş de değildir. Namık Kemal'e gönderdiği bir mektupta²² bu oyunun güzel yerlerinin de bulunduğundan söz etmektedir. Ne var ki Namık Kemal de *Nesteren*'de umduğunu bulamamış, bu görüşünü ise, Hâmit'e yazdığı 2 Şubat 1879 tarihli mektubunda şöyle dile getirmiştir: *Şimdiki zannıma göre, bu parmak hesabıyla de Türkçede istediğim gibi bir tiyatro vücûd bulabileceğine itikâdım -hem nefsimde, hem senin ikdâmında hâsıl ettiğim tecrübe ile- bütün bütün münselib oldu . . .*²³. Böylelikle, *Nesteren* üzerine yapılan tartışmalar tatlıya bağlanarak sonuçlanmış oldu.

Yayınladığımız bu mektubun metni incelendiğinde Hâmit üzerinde yeni yargılara varabilmekteyiz. Burada, *Nesteren*'in *Le Cid*'i "tanzir" mi yoksa ona "nazîre" mi olduğu üzerinde şâirin kendi değerlendirmesi yanında oyunun konusu, kişileri ve özellikle dili hakkında yapılan eleştirilere verdiği karşılıkları buluyoruz. Bunu yaparken şâir, birtakım görüşler ortaya koyuyor. Bunlar, bir anlamda, Hâmit'in edebiyat özellikle şiir üzerine görüş ve düşünceleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, "Türkçe şiir" den ne anladığını açıklamaya çalışıyor. Üstelik, *Nesteren*'de beğenmediği ya da gereksiz bulduğu sözleri ve bölümleri belirtmekten geri kalmıyor. Bu da onun ne kadar "öz eleştiri"ye açık olduğunu gösteriyor.

Hâmit, *Nesteren*'in kusurunu, yalnızca "mukaffâ" olmasında değil, daha çok kelimeleri seçiş yönünde arıyor. Böylelikle, bu oyundan hareketle dil üzerindeki görüşler ortaya çıkıyor. Öte yanda, Ekrem'in Türkçe açısından ileri sürdüğü "ifâde-i merâm müşkilâtı" karşısında Hâmit, daha iyi niyetli görünür. Üstelik, Türkçenin anlatım zenginliğini savunur.

Yeri gelmişken Hâmit'in, Türk dili üzerinde, o dönem için oldukça yeni ve güzel bir düşüncesine dokunayım. O da Türkçenin yazımı sorunu. Türkçe kelimelerin her yazarca değişik yazıldığını, bundan ötürü de

21 Resimli Ay, Temmuz-Ağustos 1928, 53-54.S.

22 Namık Kemal'in Mektupları, Türk Tarih Kurumu, No: 738.

23 Tansel, Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Mektupları, I.C., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, 378.s.

yazımda bir birliğin sağlanamadığını şu yolda dile getiriyor: *Bir de bizde siyâh ma'nasına olan bu kelime üç türlü imlâ ile yazılıyor : قره، قرا، قاره* gibi. *Binâenaleyh o mısra'da imâlenin vücûduna hâkim olunamaz. Ne vakit bir Osmanlı -akademisi- te'sis ederse bu yolda imlânın sahîh ya da gayr-i sahîhi o vakit ta'ayyün eder. Yoksa şimdi Türkçe lügatleri her ne yolda imlâ ile yazsak ve yazdığımız şeyler için her ne söylesek indî olur²⁴.*

Son olarak bir de Ekrem'in *Nestren*'i eleştirmesine dikkati çekmek istiyorum. Ekrem, bu oyunu "mukaffâ" olması ve yazarının bu konudaki başarısızlığı dışında genel olarak dil açısından ele almış. Birçok yerde, "Şu kelime şöyle yazılmalıydı", "Şu kelime buraya gitmemiş", "Bu beyit şöyle olsaydı daha iyi olurdu" gibi bir beğenmezlik tutumuna girmiş. Aslında, bunlar da gerekliydi ya! eleştirinin ağırlığını bozmamalıydı. Oysa, Batılı eleştiriye savunan, üstelik, yalnızca kelimeler üzerinde yapılan bir eleştirinin eleştiri olamayacağını ileriye süren bir sanatçının burada o anlayıştan uzaklaşmaması gerekirdi²⁵. Bunu da eleştirinin daha edebiyatımızda iyice yerleşmemesine bağlayabiliriz. Öte yandan, her ne kadar aşırı çıkışları da olsa, Hâmit'in savunduğu görüşler daha tutarlı niteliktedir.

Yayına hazırladığımız 70 sayfalık bu mektup, bir deftere yazılmış; pek iyi saklanmadığı için de kimi sayfalar oldukça yıpranmış; üstelik, son iki sayfanın yarısı yırtılmış. Mektup, son sayfanın yarısında bittiği için Hâmit'in imzası ve yazılan tarih kaybolmamış.

Mektubu, Hâmit'in anlatımını değiştirmeden olduğu gibi verdik. Yalnız, metin içinde geçen şürleri gelişigüzel değil de beyit biçiminde düzenledik. Yabancı kelimelerin yazımında uzun vokalleri belirttik. Fransızca terimlerin yazımını ise parantez içinde gösterdik. Bir de o dönemde geçerli olan yazım birliğini korumaya çalıştık. Öte yanda metinde sayfa numaralarını vermeyi uygun bulduk. Ayrıca, Hâmit'in el yazısını tanıtmak amacıyla mektubun üç sayfalık örneğini sona ekledik.

Birâder-i Ekrem'im Efendim

Nestren hakkında vâki' olan ricâm üzerine ihsân buyurduğunuz mü- 1
tâla'a-nâmeyi aldım. Bunun için bir teşekküre borçluyum. Borçlu olduğum
hâlde biraz tekâsül ettim. Bunun için de affınızı temennî ederim. Mü-

²⁴ Yayınladığımız mektup, 58. S.

²⁵ Bu konuda geniş bilgi için, Recâî-zâde Mahmut Ekrem, *Hayatı, Eserleri, Sanatı* (Kasım 1975) konulu doktora tezimize bakılabilir (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü No: 210).

tâla'a-nâmenin mukaddemesi birtakım makâlât-ı taltifiyye ile müzeyyen. Bunlar hakk-ı fakîrânemde mehâsin-i teveccühâtınızın alâmâtı ve Nesteren'in terkibinde sarf ettiğim mesâ'înin mükâfâtıdır. Mazhar olduğumdan dolayı kendimi bahtiyâr sayarım.

Mütâla'ât-ı edibânenize mülâhazât-ı âcizânemi ilkâ etmeden evvel şunu arz etmek için müsâ'ade isterim ki Nesteren Paris'te yazıldı. Benim Paris'te Türkçe bir kitâbım yoğidi. Kullandığım bir lügatin isâbeti hakkında bir şüpheye düşsem onu izâle etmek için kendi hâfızamdan başka bir mürâca'at-gâh bulamazdım. Hâfızam ise vukû'ât-nâme-i siyâsetin o zaman açılmış olan sahîfeleri karşısında çizilmiş silinmiş bir müsveddeye döndüğünden anı da suhûletle mütâla'a edememek tabî'i idi. İşte Nesteren'in mu'terif olduğum nekâyısı yalnız mkaffâ olmasından değil biraz da bunun içindir.

- 2 Edebiyât-ı Osmâniyye hakkında yazdığınız efkâr ekseriyyet üzere ben-denizce de makbuldür. Bunlara iştirâk ederim. Fakat bir kaç hakkında şüphem var. Onları da izâh ve istizâh edeceğim. Zât-ı âliniz Nesteren'de gördüğünüz nekâyısı manzûm yani mukaffâ olmasında farz buyuruyorsunuz, hattâ buna delil olarak Nesteren'in birinci eserim olan Mâcerâ-yı Aşk'dan da aşağı kaldığını gösteriyorsunuz. Deliliniz kendime âid olduğu cihetle anı istediğim gibi redd ü cerh edebilirim Bendeniz Mâcerâ-yı Aşk'da ilk eserim olduğunu görmekten başka kendimce bir lezzet anlayamıyorum. Eğer meydân-ı intişârda vücûduyle müte'essif olduğum birşey varsa o da Mâcerâ-yı Aşk'dır Bu hâlde delilinizi kabûl etmemekte ma'zûrum.

Gelelim eserin mukaffâ olması bahsine. Yukarıdaki sözümünden anlaşılın Nesteren'in nekâyısını biraz benim de mukaffâ bulunmasında gördüğümdür. Bu sözümü geri almam bilakis te'yid ederim. ihtimâl ki Nesteren'in mu'âyibi mukaffâ olduğu içindir. Fakat her bir eser mukaffâ olduğu için kusûrlu olmak lâzım gelmez. Bu hâlde -Nesteren kusûrlu olmuş çünkü şîrdir- hükmüne kâ'il olmadığımı istidlâl buyurmalısınız. Bendeniz derim ki Nesteren kusûrlu oldu çünkü Nesteren'dir. Mukaffâ olmasa da öyle olurdu.

- 3 Yukarıdaki sözümü te'yid etmek istediğimi şu yolda yazayım. Nesteren mukaffâ olduğu için kusûrlu değil kâfiyesi mukayyed olduğu için kusurludur. Bu kusûr biraz ma'zûr görülmeli. Çünkü bir güzel sebebi var. Evet "ریم ریش" (rimes riches) güzeldir. Fakat zînet güzelidir. . . . Güzel fakat kâfiye, fakat güzel. İsterseniz ریم ریش (rimes riches) i altundan bir zencire benzetelim. Altun fakat zencir, zencir fakat altun. İşte ben Nesteren'i o

zencir ile bağlamak istedim. Bu arzû ile mukayyed olmasaydım Nesteren daha tabî'î olurdu. Altun zencir ile bağlanmış olan kız saçlarıyla telebbüs ederdi. Bu hâlde kıızı böyle bir zencirde bulunduğu için kusûrlu addetmeli fakat zencirin de kıymetini takdîr eylemeli. Siz takdîr buyurmuşsunuz çünkü- lisânımızın nesirde bile bin türlü müşkilâtına tesâdüf olunurken anda hem mevzûn ve mukaffâ hem de kusûrdan müberrâ olmak şartıyla bir vak'a ta'rifî nasıl kâbil olabilir- diyorsunuz. Pek a'lâ fakat bu sözünüzde bir câ-yi su'âl bırakmışsınız. Mâdemki Nesteren'in kusuru kâfiyesinden imiş mahzâ kâfiye sevkîyle ihtiyâr olunan ve zarûret-i şî'riyye âsârından bulunan nekâyısı için ma'zûr görülmemiş. Bâri gösterilen nakîsalar eserin münhasıran mevzû'una veyahut tasavvurâtına âid olaydı veyahut mâdemki bilküllîye sevk-i kavâfî ile ihtiyâr olunmuş nekâyis-i lafziyye gösterilecek, bâri bendenizce meçhûl olan veya makbûl olacak yerleri intihâb olunaydı. Halbuki zât-ı edîbâneniz hem zarûret-i şî'riyyeyi i'tirâf buyuruyorsunuz hem mukaffâ bir eserin kusûrsuz olmasını müte'as- 4
sir görüyorsunuz hem de Nesteren'de zarûret-i şî'riyye ve kâfiye-i mukayyede muktezeyâtından olan ihtiyârâtımı nekâyis-i asliyye tarzında gösteriyorsunuz. İşte mütâlâ'a-nâmenizi okurken Mâcerâ-yı Aşk'ın Nesteren'e tercihi bahsinde başlayan ta'accübüm burada da bir vesîle-i devâm buluyor.

Gelelim lisânımızda olan ifâde-i merâm müşkilâtı fikrine. Bunda biraz i'zâm görüyorum. -Duhter-i Hindû-hâtimesinde arz ettiğim gibi bendenizce lisânımız her yolda ifâde-i merâm etmeğe müsâ'iddir. Kendi tecâribimle anladım ki nesirde hiç bir mâni'a-ı beyâna tesâdüf olunmayacak. Nazma gelince anda bizim lisânın gösterdiği müşkilât her lisânda mevcûddur. Ben Nesteren'in tertîbinde hiç bir güçlük görmedim. Eđer - ريم لبره (rimes Libre) yoluna gütseydim belki ريم ريش (rimes riches) den terettüb eden seyyi'elere de dūcâr olmaz idim. Vâki'â Nesteren mevzûn değil mukaffâdır. Fakat kâfiye-i mukayyede olduğundan mevzûn olmakda tesâdüf edilecek müşkilâta yine dūcâr olmak lâzım gelirdi. Nesteren tabî'î değilse sebebini bizim lisânda aramamalı, hangi lisânda yazılsa yine tabî'î olmaz idi. Nitekim nazîresi olduğu Le Cide de tabî'î değildir. Bu da Nesteren'le Le Cid'e inhisâr etmez. Hiçbir lisânda nesir ile olduğu kadar şiir ile tasvîr-i tabî'at olunamaz. Şiirdeki tabî'îlik şiir olmak i'tibâriyledir. Bir manzûme tarz-ı nazîmde güzel tarz-ı nazîmde tabî'îdir. Bizde şiirin tertîbât-i kavâfisi fenâ anı ıslâh etmeli. Bu da kolay birşeydir. Ben Sahrâ yolunu kabûl ettikten sonra şiirimizin hâl-i hâzırını niçin düşünüyüm? 5

Nesteren mukaffâdır, siz evzândan bahs ediyorsunuz. Mâdemki söz

kapısı açıldı o bâbda da cevâblarım var. Aşağıda sırasıyla gelir. Şimdi Nesteren'deki ihtâr hakkında olan mütâla'âtınızdan başlayalım.

- Nesteren mevzûn değil mukaffâdır. Çünkü benim ihtiyâr ettiğim zemînde vezin yok hesâb vardır. Bunun ismine hisâbü'l-benân diyorlar. Biz mevzûn bir sözü arûzun gösterdiği evzâna tatbikan söylüyoruz ve bir sözün mevzûniyyetini o evzândan birisine mutâbık olursa kabûl ediyoruz. Hisâbü'l-benân arûzda yoktur. Bunun için ona vezin diyemeyiz. Hattâ Türk muhterâ'âtından olması itibâriyle Türkçe vezin de diyemeyiz. Türkçe vezin arûzda olan evzân-ı Arabiyyedir. Evzân-ı Arabiyye bizim için frenk vezinleri gibi ecnebî değildir. Acemler için de öyledir. Üç lisânın bir vezni var. Böyle olmaşa gazeliyyât ve kasâ'idimize Türkçe dememek lâzım gelir. Bu ise evrâk-ı havâdisimize de Türkçe değildir demek kabîlinden olur. Mâdemki hisâbü'l-benân Türk ihtirâ'ıdır. Ona Türk hesâbı deriz. O hesâb ile olan bir söze de -heceli ve kâfiyeli olduğundan- mukaffâ Türkçe şiir diyebiliriz. İşte bendeniz de Nesteren'e hem mukaffâ hem de Türkçe şiir demiştim. Mukaddemede - sûret-i tahrîriyyesi nazm-ı garbî yolundadır- demekten maksadım bunun - hisâbü'l-benâna mutâbık sırf Türkçe şiir olmasıyla beraber- Fransızcada bi'l-farz on iki hece ile yapılmış bir manzûmenin eb-yâtında ondan on dörde kadar, muhtelif ve müte'addid heceli mısra'lar bulunduğu hâlde o manzûmenin yine on iki on iki hece üzerine müretteb-i itibâr olduğunu tahatturen bu itibâr-ı garbînin bizim eserin sûret-i tahrîrinde de görüleceğini Fransızca bilenlere ihtâr etmek idi. Halbuki on bir hesâbile şiir söylemek frenklerde eskiyip de bizde moda olmuş bir yeni görenek değil ecdâdımız muhterâ'âtından bir eski bedî'adır. Bu hâlde hem ecdâdımıza ettiğim imtisâli hem de garbiyyûna gösterdiğim ittibâ'ı mukaddemedeki sözün ifâde etmek lâzım gelmez mi? Acaba lâzım gelmiş de ifâde mi edememiş? Mukaddemede -evzân-ı garb ve Araba ta'alluku olmayan
- 7 Türkçe şiirdir. Nesteren'de bu Türkçe şiir ihtiyâr olunmuş fakat bu ihtiyâr olunan şiirin sûret-i tahrîriyyesi nazm-ı Garbî yolundadır- demek istemiş idim. Orada bir -hadd-ı aslında- ibâresi vardır ki iltizâm-ı izâm ile, -Nesteren'in sûret-i tahrîriyyesi- cümlesine izâm etmek istediğiniz -sırf Türkçe şiirdir- ifâdesini kendi dâiresinde tevkîf eder. Öyle zann ediyorum.

Sûret-i tahrîriyyesi ibâresinden -virgüller-puvarlar-felânlar gibi ba'zı işârat murâd etmiş olduğum zehâbına düşmek neye işâret olsa gerek. Bu zehâbın delâlet ettiği mefhûmu kayıtsızlıkla telâkkî edemedim.

-Sırf Türkçe şiirdir- dediğim hisâbü'l-benânın Türkçe şiir olduğunu te'kid içindir. -Sırf-sâfi- yerinde değil -mahzâ- yerinde kullanılıyor. Her

makâm için ma'nâsı birdir. Mahzâ Nesteren mukaddemesinde münhasıran -sâfi- demek olacağı sırf indî bir hüküm.

Türkçe şiir dedim de hâtıruma geldi. Burada müsâ'ade-i seniyyenizle bir istitrâd yapacağım :

Mukaddemât-ı edibânelerinden anlaşılıyor ki parmak hesâbı bizim 8
Türkçe şiir imiş. Bu ise evzân-ı Arabiyyeye müreccah imiş ve şimden sonra bu yola gütmeğe karâr verilmiş. Bu yolda ise bendeniz müsâbakat etmişim ve fakat lisân ıslâh olunmadıkça bu hesâbın kabûlüyle şiirimiz tamâmen şiire benzemeyecekmiş bi'n-nisbe kesb-i ehveniyyet edecekmiş, a'lâ a'lâ a'lâ. Evet parmak hesâbı bizim -kahve değil- dağ şu'arâsının hüsn-i intihâbıdır. Fakat onlar bu hesâbı bendenizin Nesteren'de müttehazım olan tarz-ı nesrîye dökmüşler ittihâz-kerdeleri olan şîve-i ifâde sâ'ir manzûmelerde görüldüğü gibi nazmîdir. Binâenaleyh o hâlinde Arab veznine tercih olunamaz. Hattâ Arab veznini büsbütün terk etmeğe de değmez. Bendeniz de bunun için hisâbü'l-benânı gördüğünüz gibi kabûl etmedim. Tarz-ı nesrîde olmak şartıyla kabûl ettim bu tagyîr bendenize âiddir. Kemal Beyefendi yalnız parmak hesâbıyla bir şiir tecrübesini tavsiye etmişti. O yolu ihtiyârım müşârün-ileyhin tavsiyesi sâyesindedir. Fakat tarz-ı nesrî ile kâfiye-i mukayyede ihtiyârâtı kimsenin ihtârıyla olmadı. Bu iki ihtiyârımın birisinden memnûnum. Memnûn olmadığım kâfiye-i mukayyededir. Ma'amâfih bu şiiri nesir yolunda yazmak hayli su'ûbetli bir meşgale.

Arûzdaki evzânımızdan külliyyen ferâgat tarafdarı değilim. Parmak hesâbı Nesteren'de olduğu veçhile nesir yolunda yazılmak ve nesir gibi okunabilmek şartıyla, tiyatro için en güzel bir yoldur. Fakat sâ'ir âsâr-ı manzûmeye arûzdaki evzân da yaklaşıyor.

Meselâ şiir, Sardanapa'l'da yazdığım gibi :

Mezâr öyle yerdîr ki hükm-i kader
Esîr-i gamı anda âzâd eder
Müsâvâta mazhar mülûk u hadem
O âlemde hem-pâye vü hem-kadem
Bu âleme karşı benim hâ'ilim
Türâb-ı siyâh olsa da kâ'ilim

tarzında veya,

— Şu gaddâra ben şöyle dersem değer :
Ne şeytân - pesendâne ahlâkı var
Başı nahvetinden semâya değer

10

Düşünmez ki fevkinde Hallâkı var
 Bütün pâdişâhân ana baş eğer
 Yed-i iğtisâbında devlet rehîn
 Vatan düşmeni pâdişâh-ı mehîn
 Bugün bir nigâh-ı muhabbet eder
 Yarın ettiği lutfâ nâdim olur
 Seni hissedâr-ı musîbet eder
 Buna kim sadâkatle hâdim olur
 Hiyânet edenler isâbet eder
 Ne mülke meded-res ne halka mu'în
 La'în bir adûdur adû bir la'în

yolunda tarzen şîve-i nesre yakın olduğu hâlde benim tab'imca parmak hesabına müreccah ondan müsanna ve münekkah ve fakat tiyatrodan ondan daha az tabî'i olur. Ancak kâfiye-i mukayyede kaydına düşmeyerek (Fakat yine nesir yolunda) Sahrâ'da yazdığım vechile,

Her tecellîsi nâ-gehânîdir
 Yatıyorken buna mukâbil olur
 Gülerek hâb-gâha dâhil olur
 Sanki bir nûr-ı âsmânîdir
 Bir mücerred mezâra nâzil olur

11

tarzında yazılmak kâbil olursa hisâbü'l-benâna rüchânîyle berâber onun kadar da tabî'i olabilir sanırım. Ma'amâfih yine tiyatrodan değil -çünkü o zaman- bendenizce- bir (sen) yazmak için bir sene işgâl-i zihn etmek lâzım gelir. Bu hâlde Nesteren'de olduğu gibi tarz-ı nesrîde olmak şartıyla, tiyatro için parmak hesabını ihtiyâr etmeli ve tarz-ı nesrî iltizâm olunmadığı sûrette parmak hesabını terk ile arûz vezinlerine avdet eylemeli. Meselâ -Eşber'de- yazdığım :

İskender'e sen olunca hem-ser
 Fermân ederek şehin-şehâne
 Herşey o zaman olur müyesser

Taksa yaraşır o çifte efser
 Mâlik sayılır iki cihâne
 İşte o zaman yüzüm gülümser

Emr eyle ne varsa aska dâ'ir
 ve meselâ -Tezer'de- olan

Yalvarma vazîfeme mugâyir

Meşrebimce değil bu arz-i harâb
 Ne kadar olsa tâlî'im mes'ûd

Âh bir burca mümkün olsa su'ûd
 Bana el vermiyor bu sahn-ı türâb

beyitlerinin parmak hesabıyla olmasında bir be'is yoktur. Vâki'â tabî'i ola-

maz. Fakat güzel olur. Tabîî olamamak ise, yukarıda da arz ettim ya, bizim şiire mahsûs değil.

Şiirden maksad gayr-ı merbût bir gazel söylemek değildir, buyuruyorsunuz. Hükmünüz doğrudur. Bir fikri, bir maksadı, bir vak'ayı şiirde nesirden parlak nesirden âlî bir tarzda söylemek iktizâ eder. Bunu da mu'terifim. Fakat pek âdî pek sâde bir fikri birkaç beyit ile ifâde etmenin o maksada hâdim olup olamayacağını biraz düşünürüm. Bendeniz âdî bir sözü nesirde de nazımda da sevmem. Binâenaleyh bir sâde fikri manzûm söylemek veya nazmen ifâde etmek için âdî bir söz düşünmek tarafdarı değilim. Şunu anlamak isterim ki nesirde en âdî görünen bir söz nazma nakl olunursa sanâyi'-i şi'riyye ile tezeyyün edeceğinden nesre nisbetle daha güzel mi olur daha fenâ mı olur? Ben zannedirim ki öyle bir sözü, iktizâ ettiği hâlde, mevzûn veyahud mukaffâ söylemekde şiir dâ'iresinden çıkmış olmaz. Farazâ bir mukaffâ tiyatrodâ, lâzım gelse de, iki mükâlim beyninde :

— Keyfin iyi mi, nasulsın birâder?

— Ben iyiyim Ah! Peder hasta Peder ;

— Yine nevbeti mi rahatsız ediyor?

— Bence hummâ. Hekim sıtma var diyor.

yolunda âdî ve âmî bir muhâvere başlasa o söze şiir demeyecek miyiz? Veya manzum bir tiyatrodâ :

Bana ya'ni bugün geleydi keder

Yarın anlar dahi olurdu heder

Demek olası ittîbâ-ı kader

Bakalım Rabbımız ne kısmet eder

tarzında bir söz söylesek o söz manzûm olduğuyçün, sâdeliğiyle berâber, fenâ mı olur? Yoksa bu söz nesren ifâde olursa daha güzel mi olur? Benim zannımca olmaz. Bir de ma'lûm-ı edîbânenizdir ki bir eserin hey'et-i umûmiyyesine mu'âheze-i sathıyyât ve mu'âyıbyıle değil ma'âniyye-i ulviyyât ve mehâsiniyle bir hüküm verilir. Ba'zı kereler ise muktezâ-yı hâli ifâde eder. Makâma münâsib sâde bir fikir en şâ'irâne bir hayâl en hakîmâne bir mantık derecelerinde hâ'iz-i te'sîr ve kuvvet olur. Yine ba'zı sözler vardır ki mastaba-i humekâda cereyân eden mükâlemelere takliden yazıldığından anlarca makbûl olur ve anlarca makbûl olmak i'tibâriyle me'debe-i ezkiyâda bir cây-ı kabûl bulur. Manzûm bir tiyatronun eşhâsı hep mükemmelinden olmak lâzım gelmez ya. Elbette onların içinde acezeden

- âhâddan sathî ve âdî fikirli birtakım –mahlûkât da bulunabilir. Bunlar ise–
oyun manzûm ve mukaffâ olduğıyçün- mutlakâ edeb ve hikmetten bahs et-
mez. Öyle değil mi? Bu dediğim şeyler tiyatro müttehazâtından ve tasavvur
ve tasvîr kâide-i asliyyesinin müteferriâtındandır. Hepimiz bildiğimiz
hâlde hiçbirimiz itibâr etmiyoruz. Bâ-husûs bendeniz, İçli Kız hâtimesin-
de tiyatro levâzımından olan şeyleri muhtasaran ta'dâd etmişidim. Aca-
bâ hangi eserimin musavverâtında bu levâzıma temâmıyile ri'âyet olunmuş?
- 14 Hiç birisinde. Evvelkiler sonrakiler şöyle dursun bu kazıyye İçli Kız'da
bile mer'î değil. Evet-İçli Kız da iddi'â ettiği kadar tabi'î değil – Niçin?
Çünkü biz âdî fikir yazmamak istiyoruz. Muktezâ-yı tabi'ati bir güzel ha-
yâle fedâ ediyoruz. Bu ise, husûsâ millî bir oyunda, en büyük nekâyısın-
dan add olunur. Benim yazdığım şeyler ekseriyet üze tabi'î değil. Ekseriyet
üzre fenâ.. Pek a'lâ, Kemal'in âsârından hangisi serâpâ güzel değil?
Hangisi serâpâ tabi'î? Ben diyebilirim ki –Bir iki yeri müstesneyâtdan
olmak şartıyla– bugün sizin Vuslat'dan başka yeni lisân-i edeb-i musanna'â-
tından olan âsâr-ı müntahabe içinde hakikat ve tabi'ate muvâfık bir eser
göremedim. Bu kusûr münhasıran bizim yazdığımız şeylerde mi görülüyor?
Hayır. Hem de memleketlerinde yetişen meşâhir-i üdebânın müntahabât-ı
edebiyesinden istişhâd olunmak üzere, Fransızlarda da var. Biz bu kusûru
ihtiyâr ettiğimiz için ilzâm olunmayız.. İtiraf etmez isek ittihâm olunuruz.

- 15 Gâlibâ redîfi sevmiyorsunuz. Bir dereceye kadar ben de sevmem. Ka-
sâ'idde gazeliyâtda çekilmez. Fakat bir manzûmede ba'zı kere hoş oluyor.
Redîf ile söylenen bir söz pek mahdûd mevki'lerde tabi'îdir. Bununla berâ-
ber pek çok yerde san'atdır. Ba'zı kere de hem câmi'-i san'at hem muvâfık-ı
tabi'at olur. Meselâ sizin Nağme-i Seher'de gördüğümüz

Yâr her sûdan hüveydâdır şeb-i mehtâbda
Cân u dil mest-i temâşâdır şeb-i mehtâbda

matla'ı matla'-ı âftâb kadar parlak olmakla berâber Râfâel'in "levha-ı
gurûb"ı kadar musanna'. -Nağme-i Seher gibi musanna' bulunmakla be-
raber ziyâ-yı kamer gibi tabi'î.. Ma'amâfih redîf. Halbuki o matla' da râdi-
feler kadar lâtif olmuş. Meselâ Sardanapal'imde

Bu zînet nedir ey nigû-baht-ı hüsn
Ki sensin bugün mâlik-i taht-ı hüsn

redîfi var fenâ. Ve meselâ yine Sardanapal'imde

Hurûşân iken sende lezzât-ı hüsn
Ne ister bu leb-teşne-i zât-ı hüsn

demişim kezâlik iyi değil. Fakat bu fikri beyân etmek için rediften başka yol -bendenizce- yoktur. Meselâ

Bana mâfi olsun behâyim bugün
Beşer ülfetinden rehâyım bugün
Bulutlar bevârik-feşân olmada
Bu bir ihtilâle nişân olmada

beyitleri tabîî değilse sebep redif değildir. Tabîî ise redif anı tabîîlikden çıkarmaz. Hattâ ikinci beyit

Bulutlar ser-â-ser bevârik-feşân
Bu âtide bir ihtilâle nişân

yolunda yazılsa redifsizlikle berâber daha güzel de olmuyor. Hele yine Sar- 16
danapal'de

Ne oldum melik-zâde etmişse baht
Ki indimde tâbûta benzer bu taht

beytini ta'kîb eden

Ferâgatle olsam da şeydâ-yı aşk
Bana tâc-ı serdir bu sevdâ-yı aşk

mısrâ'larında olan redif sözü letâfet ve tabî'iyetden iskât etmediği gibi mef-
hûmuna bir te'kîd kuvveti de ilkâ ediyor. Hattâ bazı kere redifler

Şu vîrâneye sen de hayretle bak
Meliken gibi çeşm-i ibretle bak
O vaktiyle pür-feyz ü ümrân imiş
Mehâsinle meşhûr-ı devrân imiş
Ne hâle getirmiş anı bak zaman
Bugün bir büyük makber olmuş heman
Neden çünkü şâhânı gaddâr imiş
Ehâlis-i menhûsu murdâr imiş
Hamiyyetde bî-behre himmetde hîç
Sadâkatde hîç istikâmetde hîç

yolunda birbirini ta'kîb de etse çekiliyor. Husûsâ frenklerde olmadığı için
yerinde ve yolunda isti'mâl edildiği hâlde, bizim lisâne munhasır letâ'if-i
şî'riyyeden add olunabilir. İstitrâdı uzun tuttuk Mûcib-i sudâ' olmasın,
sözümüze gelelim :

İhtârdaki - muhtelif kâfiyelerde beyitden beyte nakl-i murâd - ifâ- 17
desini soruyorsunuz. Binâenaleyh bir ikinci ihtâra daha mecbûr oluyo-

rum. Bunun nasıl ifâde olduğunu bilemem, şu kadar bilirim ki her müfâd bir murâd olduğundan murâdı müfâd yerinde kullandım. Ma'nâsı ise eserde şu yolda müsta'melâtım olduğunu ifâde ediyor: 32 sahîfesinde

Seyâhat mütâla'adır, bâ-husûs
O mütâla'ada eş'âra mahsûs
Bu mevzûn endâm-ı dil-rübâ ile...
Bak güzelim hubûb-ı sabâ ile,
Şu eşcârın ihtizâzı ne latîf.

Mesnevî zemîni kâ'idesince burada murâdımı hem-kâfiye bir beyt ile anlatmalı idim. Halbuki ikinci beytin mısra-ı evveli olan -Bu mevzûn endâm-ı dilrübâ ile - sözünü ilâve ettim de murâdımı öyle anlatmış oldum. -Bak güzelim hubûb-ı sabâ ile - sözü me'âlen -dil-rübâ ile- mısra'ına âid olmak lâzım gelirken oraya avdet etmiyor da -ihtizâzı ne latîf- mısra'ını ta'kîb ediyor. Öyle değil mi? Bu hâlde îfânin nasıl ifâde olduğu ihtârın değil eserin mütâla'asıyla anlaşılır diyemez miyim? Dedim gitti. -Bir beytin birinci mısra'ındaki sözün mâba'dini bazı kere alt tarafında olan ve diğer kâfiyede bulunan beytin mısra-ı evvelinde îrâd etmektense - demek ne olacak 18 diyorsunuz. İzin veriniz de bendeniz de su'âl edeyim : İhtârda -îrâd etmektense- demek ne olacak?

Anı ta'kîb eden -zevâ'id yazmaktan ise- ibâresi o cümleye âid değil. Onun peyrevi olan -Lüzûmu takdîrinde masâri'i taksîm etmek-fikrasına râci. Herkes de oraya ircâ eder. Bundan maksadımın ne olduğunu anlamak ise yine eserin 22 sahîfesinde Nesteren'in sözü olan:

Âlemde mücerred canından bizâr
ve Hüsrev'in sözü olan

İ'tiraf-ı cürm ile zâr u nizâr
beytiyle andan sonra gelen

Bir mâtemli kıza refâkat için
Niyâz-ı afv vü celb-i rikkat için

muhâtabesini ve buna mümâsil sâ'ir ebyâtı nazar-ı dikkatden geçirmekle hâsıl olur. Binâenaleyh "Ebyâtın ba'zı vakit birinci mısra'ları söze ikincileri sükûta tahsîs olunduğu görülmüş müdür" su'âlini sükût-u anh geçmek iktizâ ediyor. Bu emsâli ihtârda yazmağa lüzûm görmemişdim. Meğer maksadın îzâhına hizmet edecekmiş. Eğer, -Bu nasıl ihtârdır ki ma'nâsı, 19 ta'rîf ettiği kitâb okunmadıkça, anlaşılmıyor.- dersenez, bendeniz de, ifâde-i

merâmında ne kadar âciz olduğumu dâ'imâ mu'terif bulunduğumdan, sözü-mü anlamak için kimseye icbâr etmediğim gibi zât-ı âlînize de o bâbda tah-mîl-i zahmet etmek niyetinde olmadığımı beyân ile mukâbele ederim her ne ise. Nakl-i murâddan sonra bir -vav- lüzûmundan bahsediyorsunuz. Bende-nizce bu vavin ibkâsı da imhâsı da câ'iz olduğundan, vücûdu ibâreyi o kadar mimlendirmez zannederim. Husûsâ cim karnında bir nokta vasfına şâyân olan yâdigârların tab've tertîb sırasında ellerine düşen kitâbın elfâz ve ibâ-râtını değil ba'zı kere fıkârât ve mebâhisini de mahv ve icâd edegeldikleri meydânda iken, bir eserin öyle adıyla nûkât ve hurûfunca görülecek zevâ'id ve nevâkısından bahse, mu'âhezât-ı edebîyyede olsun tenezzül gösterme-melidir. Fakat zât-ı âlîniz bunu mahzâ bir latîfe olarak yazmış olduğundan mütâla'a-nâmenizde gördüğüm o kadar canım sıkılmadı.

Nesteren Le Cid'i tanzîrdir, dedikten sonra ta'bîr-i diğerle Le Cid'e nazîre olabilir demek -Letâfetsiz değil- ma'nî-dâr bir tekerrürden ibâret olsa gerek. Hele -Fakat Le Cid Nesteren'in aynıdır değildir- sözü o ma'nî-dârlığı derece-i sübûta isâl eder. Bu ne bir acâ'ib lakırdı buyuruluyor. Bendenize kalırsa, o tekrâr ile te'yîdi icâb eden ne ise şâyân-ı ta'accüb olan 20 odur. -Bir şey bir şeyin hem nazîresi hem aynı olabilir mi? -buyuruyorsunuz. Memleketimizdeki i'tibâr ve iştihâra nazaran olabilir. Bir de bu söz -Harfiyyen aynı veya fotografa aldırılmış resmi - demek değildir. Buna hakikatda iştirâk derler ki ta'bîr-i nâzikânesi iktibâstır. Bendenizin bu söz-den maksadım Nesteren'in iştirâkden masûniyetini göstermek idi. Bu bâb-da izâhâta girişseydim fahriyye yapmış olurdum. Şimdi de kezâlik o ihtî-mâl vâridir. -Bir şeyi tanzîr etmek anın vâdîsine âiddir- sözü doğru fakat biz birtâkım nazîreler, biliriz ki aslının vâdîsine değil fehâvîsine âiddir. Nesteren bu kabilden olan nazîrelere benzemez. Merâmım -yine tekrâr edeyim- bunu anlatmak idi. Yine istîzâh etmek isterseniz bir çâresi bulunur. Hiç olmazsa Vuslat mukaddemesinin 4. sahîfesindeki mütâla'âtınızı ta-hattur buyurmaları tavsiye olunur. -Nesteren nâm kerîme-i hükümdârânın-sözü insana def'aten -kalipso nâm perî-yi cezîre-nişîni- ihtâr ediyormuş, bu ihtâra teşekkür ederim. Vâkı'â oraya yakışmıyor. Fakat şurasını arz etmek isterim ki Telamak tercümesi mezâk-ı sinn muktezayâtından olarak lafzen tıflâne ba'zı teşbîhât ve isti'ârâtile berâber edeben bir meslek-i mah-sûsu müstahseni şâmil gerçekten bir yâdigâr-ı kâmil olduğu için sâhibi olan merhûmun ilelebed ihyâ-yı nâmına hizmet etse sezâ-vârdır. Buna ise Nağ-me-i Seher'de gördüğümüz,

İ'câz-ı rakamdır kalem hurde-nigârın
Bu da'vâya işte Telemek şâhid-i a'zam

22 beyti bir şâhid-i Ekrem, bir bürhân-ı mu'azzamdır. Yine ihtâr ilâvesi hakkında olan mütâla'anızda -te'min-i ye's için olmaz- buyuruluyor. Zât-ı vâlâ-yı edibânenizi te'min ederim ki bu sözünüzün selâmet ve isâbetini te-ferrüsde her veçhile me'yûs oldum. Çünkü benim zannımca ye's için de ümîd için de te'min câ'izdir. Kıyâs-ı âlîlerince eserde Nesteren'e kimsenin ye's te'mînâtı verdiği yokmuş. 42 sahîfesinde Hüsrev'in sözü olan üç beyit ile yine Hüsrev'in 46 sahîfesinde -Mahrûmiyetimize bin hüccet var- demesi ve 169 sahîfesinde Nesrîn'in sözü olan iki beyit ile Hürmüz'ün 128 sahîfesinde -İşi vakte bırak âh u zârından ne hâsil olur?. -yolunda tembîhler etmesi Nesteren'e ümîd-bahş olacak şeylerden olmadığı gibi Nesrîn'in 166 sahîfesinden ibtidâ ile 168 sahîfesine kadar devâm eden makâlâtı i'tirâf-ı mesâ'ib kabûlinden birtâkım tesliyelerdir. Vâkı'â zât-ı vâlâ-yı mücidâne-niz mahsûsât-ı mahsûsâtı da beğenmiyorsunuz ama bendeniz bunu da isti'mâl ettiğimden dolayı kendimde bir nedâmet hissetmiyorum.

23 -Temâşâ- ta'biri biraz Acemâne ise de -Mâcerâ-yı Aşk gibi- Nesteren gibi- Asyavî olan şeylerde -kalyonlar, nakkâreler, kalılar, seccâdeler felân-lar gibi yakışıyor. Zâten bunun o kadar ehemmiyeti de yok. Gâlibâ bunu yaz-dığınız vakit bir başka şey tefekkür ve temâşâsıyla meşgûl imişsiniz. Temâ-şâyı herkesden evvel siz yazmışsınız sonra herkes de beğenmiş yazmış daha sonra siz beğenmemiş yazmamışsınız, herkes de beğenmemiş yazmamış. Bunun için bendeniz de mi beğenmeyim de yazmayım?

8 sahîfesinde ikinci beytin alt tarafına da üst tarafına da irtibâtı var. Olmasa bile beyit matlûbun ifâdesine kifâyet ediyor. İlâvesi tavsiye buyuru-lan

İkisi de bir maksada âiddir
Bundan başka ne istesen zâ'iddir

beyti zâ'iddir. Çünkü ikisi de bir maksada âiddir. Ma'amâfih Nesteren'in hâvî olduğu zevâ'ide onu da ilâve etsek bir kusûr edilmiş olmaz idi.

Neslen yek-digerine gayr-ı fâ'ik

mısrâfına ilişmişsiniz. İbtidâ nesil ve neseb ikisi de bir yerde, bir ma'nâda olarak bizim lisânda en çok müsta'mel olan lügât-ı müsterekedendir. Nesil tebâr ma'nâsına gelmez, buyurmuşsunuz. Sâniyen lügat kitâbı neslin ma'nâ-yı diğerini -tebâr- gösteriyor.

24 Bir de nesil buyurduğunuz gibi zürriyet ma'nâsına da gelir ki oğul, kız demektir. Bu hâlde orada Hüsrev'le Nesteren murâd edilmiş de olsa ne

lâzım gelir? Bunları -mâ-fevkan nisbet etmektense mâ-dûnen nisbet etmek daha nâzikâne olmaz mıydı?- buyurulmuş. Birinci derecede bu -mâ-fevkan ve mâ-dûnen- ta'birlerinin ma'nâsını anlayamadım. Eğer ycnî lisân -mü'-eddibe- ihtilâtından ise diyeceğim yok. İkinci derecede -nesil ve nesebçe felân felândan yukarı değildir- demek benim zannımca aşağı değildir demekten evlâdır. Çünkü daha ziyâde - ikisi hakkında da - hürmet ifâde eder. İşte mahzâ asâletleri muvâzene edilenlerden biri şeh-zâde diğeri sultân ya'ni haseb ve nesebce ikisi de birbiriyle siyyân olmak hasebiyle nezâket-i ifâde dakikasının mer'î tutulması iktizâ ettiği içindir ki o mısra'da -dûnunda demek- tenzîlinden ictinâb ile fevkinde yazılmak a'lâsı intihâb olundu. Ma'amâfih -birbiriyle siyyân- denilse idi üstün veya aşağı demekten herhâlde a'lâ olurdu. Binâenaleyh Nesteren için bir tab'ı sâni müyesser olur da, eğer unutmaz isem, buyurduğunuz gibi

*Demiş ki matlûba tâlibi şâyân
Haseb nesebce birbiriyle siyyân*

deriz. Fakat buradaki -şâyân- kelimesi ifâde-i şahs husûsunda -lâyık-kadar kuvvetli değil. Bu cihetle de beytin öncekine tercihinde biraz tereddüt etsem şâyândır.

*İki göz gibi birbirine şibih
Nesteren hasnâ ise Hüsrev nebîh*

beytinde gördüğünüz tenâkuz, mefhûmunun sûret-i istimbâtına göre, hem var hem yoktur.

*Ne anlı kız ne şanlı delikanlı
Kız da Osmanlı oğlan da Osmanlı*

beytinden ne anlarsınız? Hüsn ile mehâsin-i ma'neviyyeden bir fazîlet mu'âdil tutulamaz mı? Yoksa teşbih müşebbehün bihin mutlaka aynı mı olmalı? İki şahıs beyninde bir vech-i müsâvât -isterseniz bir vech-i müşâbehet diyelim- bulmak için biri diğerrinin zall ü mücellâsı veya heykeli olmak mı lâzımdır? Nebîh kelimesi yalnız şerâfetli demek midir? Şanlı, şöhretli, asâletli ma'nâlarına da gelmez mi? ibtidâ buralarını anlamak isterim. Şimdi cevâba gelelim. Benim maksadım ya'ni iki göz gibi birbirine şibih demekten maksadım, o mısra'da ta'yîn-i imtiyâz etmeyerek Hüsrev ile Nesteren'i yek-diğerrine benzetmekten ibâret idi.

İkinci mısra'da o maksadı te'yîd etmek istemedim ki bir vech-i müşâbehet aransın. Ancak, başkaca bir söz olarak.

Nesteren hasnâ ise Hüsrev nebîh

dedim. Vâkı'â gösterdiğiniz

İkisi de hem güzel hem de nebîh

sözü daha güzel. Fakat Hüsrev güzel değil. Güzel de olsa oyunu n hiçbir tarafında güzellikle mevsûf gösterilmemiş. Çünkü hüsn ile mevsûf olmak bir şehzâde-i fazilet-mend için iyi değil. Oyunda Hüsrev'in hüsnünden Nesteren'den başka kimsenin bahsettiği yoktur. Nesteren için de

Gönül kimi severse güzel odur

meselinin muktezâsına ittibâ etmiş deriz. Hürmüz ise o mecliste

Rekâbeti def'e kâfi vü sâ'il

Hüsrev'in mâlik olduğu fezâ'il

Hüsrev'in aslı mücerreb-i âlem

Her cihetle kifâyeti müsellemler

yolunda sözlerle bir mahbûb vasf etmiş olmuyor değil mi?

27 Kâlâ-yı emelin râyic sözü Kâbil lisânında değil bizim lisânımızda bile revâc bulmuş şeylerden olmakla beraber ne kumâş olduğu bence meçhûl değildir. Bu kumâş lekeli olduğu hâlde ben anı niçin aldım? Çünkü bir Afganlıya verecektim. Neden bir Afganlıya vermek lâzım geldi? Çünkü bir Afganlıdan almıştım. Evet, Şeyh Cemâleddîn-i Kâbilî'den işittiğime göre, Kâbilliler, bir kızın nâmzedi tarafından hüsn-i kabûlü takarrur ederse -kâlâsı revâc buldu- derlermiş. Buna istinâden o meselin -Azyatik- bir kadın lisânında olarak isti'mâlinde bir be'is görmedim. Hattâ bu kabîlden olarak Duhter-i Hindû'da dahi elsine-i Hindiyeye müntesib bir hayli emsâl vardır. Bilmem sizin-Atala- tiyatrosunda yok mudur? Olsa gerek.

—Sözün hakka muvâfık değil- sözünün muktezâ-yı hâle tevâfuk edememesi ifâdesinde hakka muvâfakat göremiyorum. Hakkın sıdk ma'nâsına isti'mâl olunduğu muhakkaktır : Sözün hakk değil haklı değil hakka muvâfık, mukârin değil diyebiliriz. Hattâ Kemal bile Tahrîb'inin nihâyetine yakın bir yerde, Harâbât'ta olan

Ekser sözü tâlib ü kelîmin

İşkencesi tab'-ı müstakîmin

beytini (Bu kavî muvâfık-ı hakk bir söz müdür?) su'âliyle mu'âheze etmiş. Yine Tahrîb'de (Beyti hakka muvâfık değil muvâfık-ı hakikat değil) cümleleri hâtırına geliyor. Bu hâlde ya'ni hakk sıdk ma'nâsına geldiği hâlde

bizim sözün muktezâ-yı hâle tevâfuk edeceği tabî'dir. Halbuki -mücib-i sıklet- ta'birinin hakkıyla bir ifâde olmadığını ve

-Fakat makdem-i cihet yalan olan-

mısrâ'ının çapraşık bir ifâde olduğunu isbât için ne doğru ne çapraşık 28
hiçbir delil irâe buyurulmamış. Hemen -İşkencesi tab'-ı müstakimîn deyip
geçelim mi? Hahası var: Bi't-tesâdüf bulduğunuz

-Yalan olmak ciheti daha ağleb-

mısrâ'ında bendeniz de bi't-tesâdüf bir zâ'id buldum: -ağleb- dedikten sonra
-daha- ne lâzım gelir? Bir de bu mısrâ'a takdîm ettiğiniz

-Kâzibliği kadar makrûn-ı matlab-

mısrâ'ındaki kâziblik habere mi âid? Yalana mı râcî? Kolaylıkla anlaşıl-
mıyor. Binâenaleyh bizimki ile becâyışinde bir mahal göremiyorum.

—Nedîme-yi -Konidant'in- tercümesi veyahud, Türkçe tiyatrolarımız-
da câ-nişîni olmak üzere intihâb ettim. Mahrem, râz-daş, musâhib demek
olacak. Dalkavuk ma'nâsını murâd ettiğime nasıl hükm olunur? Bir adam
sütninesinin değil hattâ dalkavuğunun yüzüne karşı -dalkavuk- diyemez.
Yine bir adam, husûsâ bir sultân, murzı'ası olan bir kadına -nedîme- de-
mekle hakâret etmiş olmaz. Çünkü dalkavuk ma'nâsı hâtırlara gelmez.
Fakat bir dalkavuğa nedîm derse o zaman bu ma'nâ tebdür eder. Hitâbda 29
sağır ∆ erine ö kullanışım tefrîk içindir. Her yerde isti'mâl etmediğim
ise her yerde tefrîke lüzûm görmediğimdendir. Buna, isterscniz, Hâmîd'in
ihtiyârı da diyebilirsiniz. -Lâfına hilâfına- beytinde de hitâbın gâyibe tah-
vîlinde kâ'ideten bir cevâzsızlık görmüyorum. O tahvîlin sebebi arz ettiğim,
ihtiyâr, değildir. Yukarıdaki -Yalan haberler- güzel yalanlar- falanlardan
sonra

İnanmayışım gönlüm hilâfına-

beytinde bir nükte gördüm de yazdım. Ben hitâbı ba'zı kere nesirde de üçün-
cü şahsa atf ediyorum. Nitekim Duhter-i Hindû'nun 23 sahîfesinde bir
misâli vardır. Bunu başka lisânlarda da yazıp söylüyorlar.

Zaman şikâyâtına izhâr-i husûmet buyuruluyor. Demek ki dünyâ
dünyâ olalı sitem-dîdeler mu'âtebi olan zaman bizim asrımızda temâyüz
etmiş. Biz zamana uymayız zaman bize uysun mu diyelim?

Öldürdü beni zaman aman gel

Bir bâde getir aman aman gel

- 30 diyen bu zamanın en doğru söyleyenlerinden değil midir? -Hasım zamandır- tasrîhiyle ana cânîşin olması tercih buyurulan -bahtım yamandır- tashîhi beyninde ma'nâca bir mugâyeret olmadığından tebdiline hâcet kalmıyor. Hiç lüzûmu olmayan, değil, aldanmayı ikiye taksîm ettiği için, bi'l-iltizâm yazılan -demek ki- kelimesi yerine buyurduğunuz gibi -seni de-sözü komak ise, bir nev' tahsîs ifâde edeceğinden ma'nâyı tagyîr ederdi. Hem de anın üst tarafında olan ve gâlibâ mütâla'asından sarf-ı nazar buyurulan,

Doğru söylüyorsan da bil ki kader
Yakın zamanda seni tezkîb eder

- 31 beytinin ma'nâsı tekerriir etmiş olurdu. Burada ise tekrâr câ'iz değildir. Mamâfih bu tekrâr da mahzûr görülmez ve zaman şikâyâtına hakikaten cevâz verilmez ise beyti gösterdiğiniz vechile yazmakta bir hatâ edilmiş olmazdı. Bundan sonra gelen bir -haber-i hüzn ü elem - ibâresi Nesteren'de ihtiyâr olunan şîveye muvâfıkdır. Fakat o şîve hüsn-i tabî'ata tevâfuk eder mi etmez mi orasını bilmem. Bu ta'yîninizde biraz lafz-perestlik görüyorum. -niyet- kavil ve fiilde bir nevi te'enni ve tereddüt ifâde ettiğinden, o sahîfede sekizinci mısra'da yerin'de değildir, buyuruyorsunuz. Mütâla'a-nâmenizin bu ciheti birâz istediğim tarzda olmuş. Şu kadar var ki, benim zannımca, bir hakikat göstermiyor. -Niyet- kavil ve fiilde te'enni ve tereddüdü hiçbir zamânda hattâ ramazânda bile ifâde etmez. Ma'lûm-ı âlî'nizdir ki ehl-i islâm niyyetle oruç tutar ve su'âl olunduğu zaman niyetliyim der. Nukûl edilmek üzere birşey yapılacağı zaman -azmettim- denilir. Hürmüz câriyemiz de azmetmiş. Oraya gelişinde niyyeti nikâhı tebşîr etmek.

Nikâhı tebşîr gelişimde niyyet
İster tereddüt et ister emniyyet,
Ki bu azmi ilk sözüyle mü'eyyed
İster kabûl buyurulsun ister redd.

diyor.

Bunu ta'kîb eden mebhâsda -mürüvvet- lüğatinin âlî-cenâblık ma'nâsına geldiğinden bahs ile

Bence sâhib olduğunuz şu servet
Zaruret kadar mâni-i mürüvvet

beytinde olan isti'mâlimi nâ-becâ gösteriyorsunuz. Vâki'â mürüvvet güzel ahlâklı olmak merdlik insanlık göstermek ma'nâsında bir lügat olarak nigû-hasletân-ı insâniyyet için müfîdü'l-mehâsin bir sıfatdır. Fakat bunun

ma'nâ-yı istilâhîsi, erkek kadın, herkesin lisânında zifâf ve hitân meserretlerine de şâmil olur .. Buyurduğunuz gibi kudret vezninde olarak, münhasıran kadınlar beyninde mu'teber değildir. Bizim beyitteki mürüvvet (Vâki'â beytü'l-zifâf da değil) müfâd-ı istilâhîsi murâd olunduğu için mi sakat? veya galat olarak kudret vezninde isti'mâl olunmadığı için mi galat? Bir de beytin muhteviyâtı murâd olunan ma'nâlara yanaşmıyormuş. Mürüvvet buyurulsun! Hürmüz'ün tebşîr-i nikâh eden sözüne cevâben

O(sa'âdetin) duhûlüne ancak
Sarâyımın (sûrı) hâ'il olacak

diyen ve bu sözünde, bir nükte-i lafziyye ile berâber, düğün gibi nikâh gibi sa'âdetlerin kendi sarâyına giremeyeceğini ta'âyîn eden Nesteren anı müte'âkib olan beyitte

Bendeki servet mâni-i mürüvvet

derse, gelin olmaktan bahsetmiş olmaz da kudret helvâsından mı dem vurmış olur? Kudret vezninde okumağa veznin müsâ'id olamayacağı bahsine gelince kadınlarımız, fakat mahzâ kadınlarımız, hem de vâlidelerimiz hemşirelerimiz refikalarımız değil de kâhya kadınlarımız, esircilerimiz mahalle karularımız gibi kadınlarımız, Nesteren'i okumaları lâzım geldiği hâlde, isterlerse oradaki mürüvveti kudret vezninde okusunlar. Bununla Nesteren'e gelecek şey vezinsizlik değildir. Çünkü Nesteren'de zâten vezin yok. Bir hesâb var o da yukarıda arz ettiğim i'tibâr-ı garbiye müsteniddir.

Alt tarafda olan -ten-âsân- hayli garîb bir lügat- deyip geçilmek hayli âsân görülmüş. Bir lügat mürâdifi olan lügatlerden ziyâde, sâmi'aya hoş gelmek i'tibâriyle, lafzen güzel ve yine anlardan ziyâde, selâsetle berâber, muvâfık-ı maksad ve mahal olur ise ona hiçbir vakitte garîb diyemeyiz. Belki gayr-ı ma'rûf bir lügat deriz. Bendeniz, dediğim muhassenâtı câmi' olan bir lügati, ma'rûf olmadığı için, isti'mâl etmemek ihtiyâtına kâ'il değilim, hattâ buna mümâsil lügatlerin -hâl-i hâzır ve vüs'-ı kâsırından- şikâyet buyurduğunuz lisânımızda isti'mâli nezd-i edibânenizde de mücâz olmak lâzım gelir. -Ten-âsân-ten-dürüst, kavîyyü'l-bünye, sağlam vücüdlü demek olarak bir terkîb-i Fârisî'dir. Hem lafzen bunların üçünden de güzel hem de

Bir mülük-âne halk olunmuş insân

için, sevk-i kâfiye ve nezâket-i tavsîf cihetlerince daha ziyâde mevki'inde müsta'mel. Bir de bir lügat, mürâdifi lisân-ı umûmda müsta'mel olmadığı,

ya'ni yerinde kullanılır bir kelime bulunamadığı hâlde, güzel değil çirkin de olsa ihtiyâr olunabilir. Ona ise garîb diyemeyiz bedî' deriz.

- 34 —Ten-âsân- vücûdu rahatta olan, ma'nâsına da gelir. Ki üstâd-ı mücidin nefesine su-i kasd etmek müfâdında olarak ihtiyâr ettiği, intihâr ve Allah edinmek mefhûmunda müntahabı olan, te'lîh, lügatleri gibi, bu ma'nâsının i'tibârıyla bu dediğim şeyler yeni şîve-i lisâna âiddir. Yoksa tarz-ı battal edib müsta'melâtına nâzaran hiçbir garîb lügat yoktur. Lisânımızda mürâdif ve mukâbili olmadığından muhterî'âtından add olunabilir. İşte hayli garîb deyip geçtiğiniz lügat hakkında bu kadar gevezelik elverir. Daha alt taraftaki -düşmek-hitâbı ittihâz ettiğim tarz-ı imlâyâ muhâlif değil muvâfıktır. Çünkü bendeniz sağır kâfi edersen, gidersen, bilsen, öğrensen gibi şartî olan hutâblarda tahvil ettim. Bu da mahzâ kâf-ı Arabî ile gidersek, idersek okunmasına mahal kalmasın diyedir. Meselâ yukarıda, sekiz sahîfesine âid olarak müntehâbınız olan

Bundan başka ne istersen zâ'iddir

- 35 mısra'ında üzerine işâret koyduğum (istesen) ta'bîri (husûsâ matbû' bir eserde) (isteseñ) yolunda kâf ile yazılır ise kimin ne istediğini anlamak bir kâri' için mümkün olmayacağından maksadı mahzâ muharririnden sormak icâb eder. Veyahud orada müsta'mel olan sağır kâf mıdır? Yoksa kâf-ı Fârisî kâf-ı Arabî midir? ma'lûm olmak için eserin altına bir şerh vermek lâzım gelir. Bu kadar tekellüfe ne hâcet.- düşmen- ta'bîrini ise _ن_ ile, düşman, tahrîr edersek hiçbir mahal ve mücib gösterilemez. _ر_ ile _ئ_ in arasına bir _ا_ konulduğu hâlde onu masdar olarak kâf-ı Arabî ile -düşmek- okumak mümkün değildir. Nitekim bir beyitte

Aks-ı didârı bu şeb ol meh-i zulmet-keşimin
Perdesinden geçerek zîneti oldu düşümün

veya

Kimsenin sen kadar tecemmülü yok
Buna bak düşümün tahammülü yok

diyecek olsak yine kimsenin hâtırına, düşmek, gelmeyeceğinden bunların, imlâca olan müşâbehetiyle beraber, doğrusu tefrîk olunabilir. Her ne ise bu bahsin bu kadar arkasına düşmek lâzım değil iken yine birçok söylendiğimden dolayı affınızı temennî ederim.

20 sahîfesindeki -muhtemel- kelimesi, buyurduğunuz gibi ism-i fâil de olsa zarûret-i şî'riyye ma'zereti makbûl olageldiğinden, mukaffâ bir eserde mef'ûl sığasıyla kullanılması ve meselâ emele kâfiye yapılması, em-

sâline nazaran câ'iz olabilir. Halbuki bendenizin bildiğime göre bu kelime ism-i fâil olmayıp muntazam vezninden, ihtimâl ma'nâsında mastar-ı mimîdir. Umûm ise kesre ile de fetha ile de isti'mâl ediyor. Bu mısırâ'da 36 -ifâdece de noksân var- buyurmuşsunuz. Çok şükür yine mu'âheze yoluna gidiyoruz. İhtimâl maddesi tedbîr etmeğe değil tedbîr olunan matlabın husûlüne âid imiş. Acâ'ib söylüyorsunuz. Tedbîr ne demektir? Tedbîr için ihtimâl ve istihâle olamaz mı imiş? Bendenize kalırsa her fikir her maksad her meslek her hareket bir matlab olduğu gibi tedbîr de bir matlabdır. Tedbîr etmekte ihtimâl olmaz ise tedbîr olunan matlabın husûlüne imkân tasavvuru nasıl muhtemel olur? Bu sözünüzün ne yolda bir izâh olunmak matlabına mehmûl olması lâzım geleceğini idrâk edemediğim gibi bunu ta'kîb eden kader bahsinde de verdiğiniz izâhât ve tafsîlâtta, ra'y ve tedbîrde olan aczim mü-nasebeti ile, istediğim râddelerde müstefîd olmadım. Hürmüz'ün icmâlen söylediği

Herşeyi hemân kaderden beklemek
Allah'ı kendine hâdim bellemek

sözünün, Sa'y bendinden muktebes olduğu meydândadır. Fakat bendin se-râpâ nakl-i me'âli olunmayıp, hülâsetü'l-hulâsa veçhile, yalnız ma'lûm olan fıkradan bir iktibâs yapıldığı da hafî degildir. Fıkranın nihâyetinde 37 olan,

Sa'yden el çekmek rezzâk-ı kerîmi kendine
Hizmet-kâr zann etmek kabilinden olur

sözü ile, herşeyi hemân kaderden beklemek Allah'ı kendine hâdim bellemek - kavli beyninde lafz ve ma'nâca dünyâlar kadar fark varmış öyle mi? Bendeniz o zaman fark bulamadığım gibi şimdi de tefrik edemiyorum. Bendenizce beyitte fark değil eksik var. Çünkü fıkranın hey'et-i umûmiyyesi nakl olunmamış da yalnız hâtimesi alınmış. Bu eksikçe ise bir kusûr denilmez. Zîrâ beytin üst tarafında olan, -icmâl- sözü ile sâbit olduğu üzere, bendeniz bu iktibâsında hulâsa-ı fikri iltizâm ettim. Eğer bu hâtimeye münhasır olan iktibâsım hatâ ve icmâli iltizâmım nâ-becâ ise zât-ı âlînizden bunun ihtârını beklerim. Fakat, buyurduğunuz gibi eğer sözünü sû-ı isti'mâl etmiş isem bundan dolayı da bendenizi Kemâl tevbih eder. Öyle değil mi?. Hiçbir sâhib-kemâlin böyle bir söz söylemek ihtimâli yoktur, diyorsunuz. Şimdi bendeniz de hemen kabûl edip -hiçbir sâhib-kemâlin böyle bir söz söylemek ihtimâli yoktur- diyeyim mi? Bendeniz sâhib-kemâl olmadığım gibi o beyitte de arz-ı kemâl etmek istemediğim cihetle bu sözünüzün bendenize âid olamayacağı der-kâr ise de ikimiz de sahâbet-kâr-ı Kemâl olduğumuzdan

- 38 onu mevki-i bahse koymağa-kavâ'id-i edebîyyece mesâğ- olunacağını elbette itirâf buyurursunuz. Demek ki bendeniz Sa'y bendinin sâhibinin sâhib-kemâl olmadığını ifâde eder bir söz söylemiş oluyorum öyle mi? Ben Kemâl'e isnâd-ı cehl ediyorum öyle mi? Ben? ben ha?. Kemâl'e ben isnâd-ı cehl?. Ben isnâd-ı cehl Kemâl'e ben? Isnâd-ı cehl Kemâl'e ben?. Size ne yalan söyleyim, eğer sarhoş olaydım da canım gülmek isteseydi, bu sözünü-zün üzerine tamâm bir sâ'at gülerdim!

Kaderin- itikâdımızca- ne demek olduğunu bilmez değilim. Fakat kendi akl-ı kastrânemce yine kadere bir vukûf hâsıl edemedim. Bu husûsda bendenize tereddüd mü mukadder olmuş bilemem : -Târık'da-

Tâli' benî-âdeme terfîk olunmuş bir kör perîdir..
İnsan anı istediği tarafa götürebilir

dedim. -Sardanapa' de-

Müfid ü mükemmel yaparsak kader
Tedâbîre ba'zen tevâfuk eder

dedim. Mâcerâ-yı Aşk'da ise Ardeşir'e,

Murâdım tedbîr sâyesinde kadere bile
Galebe olunacağını bildirmek idi.
Tedbîrimin sonu iyi görünmediyse de
Mukadder olan şey de zuhûr etmedi

- 39 dedirmiş ve sonra zuhûruna kâ'il olmadığı hâli izhâr ile bu fikrini vak'aya tekzîb ettirmiş hattâ

Mukadder hiçbir vakitte hiçbir kuvvetle başkalaşmaz. Kaderin hükmü değişmez sözünü geri al

yolunda birâderinden tehditler işittirmiş idim. Duhter-i Hindû'da

Kazâ ile seni itmiş kenâra mevc-i kader
Yetîm-i bahr-ı felâketsin ey yegâne güher

ve

Yâr olmasa tâli'in sana ger
Sen tâli'e yâr ol ey mükedder

demiş idim. Şimde Nesteren'de

Mâdamki tedbîr emr-i muhtemeldir
Taktîre intizâr boş bir emeldir

dediğim için münkir-i kader veya kader hakkında diyâneten mükellef olduğumuz itikâddan bî-haber olduğuma hükm olunmak bir kitâbı okuma-

dan beğenmemek veya bir adamı istintâk etmeden mahkûm add eylemek gibi olur sanırım.

Beklemek bellemek sırf Türkçe kâfiyedir. Sırf Türkçe olarak Nesteren'de ittihâz ettiğim kavâfi ekseriyet üzere bu kabildendir. Arûzun hâvî olduğu evzân ile Nesteren'in ahz u itâsı olmadığından kavâ'idince de ba'zı mugâyeret görüneceği tabî'dir. Ma'amâfih bu kâfiyenin tatbikâtını eş'âr-ı Osmâniyyede aramalı : Şu ma'lûm olan sekiz onbir ve onüç heceleri dâiresinde bulunan eş'âr-ı Osmâniyyede, andaki kâ'ide-i kâfiye ise emsâl ve müsta'melâtdan ibârettir. Bizim kahve şu'arâsı değil hisâbü'l-benânın mücidi olan -atalarımız- bu yolda binlerce emsele-i isti'mâl, binlerce edille-i imtisâl göstermişler, hattâ beklemek bellemek gibi değil de mukaddeme-i edibânenizde mazhar-ı intihâb olduğunu gördüğümüz,

Şöyle bir ahdine duranlardanım
Efendim uğruna ölenlerdenim
Oldu bana şimden sonra olacak
Yandım âteşine aşkın yanacak

olmaz mı? Olmazsa olmakla bulmak, öldürmekle güldürmek, yolunda kavâfiyi terk etmeli. Ancak olmakla solmak, öldürmekle buldurmak kâfiye olabilmeli. Meselâ zât-ı âliniz

Beni öldür beni öldür
Kimi ister isen güldür

dememelisiniz. Ve meselâ bendeniz

Hayâtımdan bir alâmet olmasın
Mahv olayım arayanlar bulmasın

yazmamalıyım Ne çâre ki bu benim ihtiyârıma mugâyir olduğu gibi, i'tiyâd ile sâbıkadan ibâret olan Osmanlı şiiri kâ'idesine de, husûsâ Türkçe lügatlerden kâfiye yapmak cihetince, külliyyen münâfîdir. Hakikatde de farazâ -bellemek denileceği için bilâ-münâsebet bir gelin düşünüp onu tellemek veya beklemek denildiği için alt tarafında pinekleme o kadar değerli bir tekellüf değil. Buna binâen Nesteren'de -Çünkü Arap ve Acem lisânlarında kâfiye yapmak için الى ماشا الله تعالى lügatler birbirini müta'âkib geleceğinden- Arabî ve Fârisî olan müsta'melâtında ne kadar kâfiye-perverlik ettimse -Lügât-ı Türkiyye taharrîsinde de sıkışmamak mümkün olamayacağından -fakat Türkçe kâfiyelerde o kadar gelişigüzel tarzını ihtiyâr ettim. ma'amâfih yine kâ'ide gözettim ; herkes nasıl yazıyorsa ben de öyle yazmak

istedim. (Beklemek ve bellemek) beytinin mısra-ı sânisî nihâyetine bir edât-ı haber ilhâk olunmasını bir büyük kusûr add etmek ise, hatâ ile tühmeti bir cezâyâ müstahak bellemek veya bir küçük noksânın gittikçe büyümesini beklemek kabîlinden hesâbsızca bir izâm. Söz icmâlen nakl olunmuş rivâyet tarzında birşey olduğu ve eserde mukaffâ bulunduğundan böyle pek küçük nakîsaların zarûriyü'l-ihiyâr olacağı cihetle onlara - ihtiyârât-ı zarûriyye- nâmi verilmek lâzım geldiği hâlde beyit bir edât-ı habere muhtâc olur mu, muhtâc da olsa bu yolda tahtî'esi makbûl tutulur mu. Buralarını istihbâra kendim de bir ihtiyâc-ı küllî hissettiğim takdîrde kusûr etmiş olursam affınızı temennî ederim.

42 Semâdan geldiği beyân olunan melek-peykeri tanıyamamışsınız. Bu hâlde onu zât-ı âltnize -prezante- etmek lâzım geliyor. ; Bu mahlûk insandır, mehâsin-i sûriyyesi evsâfından olarak -ba'zı kere- melek-peykerlikle de tavsîf olunur. Vâki' olan su'âl-i vâlâları üzerine kendisini istintâk yolunda, -Sana niçin semâdan iniyor dememişler de geliyor demişler? -dedim. Cevâben -Çünkü oraya geldiğim zamân semâdan inmiyordum, fakat inmiş de geliyordum! -dedi. Eğer tenezzülen izâh buyurduğunuz vechile yukarıdan aşağı gelmenin Türkçesi inmek olduğunu melek-peykerin menzili olan beytin sâhibi için başkalarından öğrenmek lâzım gelirse o anda beynine nüzûl isâbet edermiş. Halbuki cinsini ta'yîn etmek için tavsîfde bir -melek- lafzı müsta'mel olunca ecrâm-ı ba'ideden gelmesi de istib'âd olunamaz imiş. Bendenizce de öyledir. Ya'ni fikrim melek-peykerin (geldiği) yerlere çıkacak mertebelerde bâlâ-pervâz-ı i'tilâ değilse de (indiği) yerlerde oldukça gezüp dolaşmış bulunduğundan, birşeyin, gökten nüzûl edebilmek için, bir kerrûbî, bir şihâb, bir kitâb, bir mâ'ide, bir sâ'ika, bir hacerü'l-esved olmasına cevâz gösterildiği gibi bir melek-peykerin de semâdan vürûdunu câiz-i i'tibar edebilirim. Bu saydıklarımı ise Sardanapal'de

Semâdan nüzûl etmiyor mâ'ide
Te'âvünder dâ'imâ fâ'ide

ve

Yükardan inip yıldırımlar gibi
Yerin eyleriz alçağın yer dibi

ve

43 Beyaza bürünmüş bu ins ü cenân
Sehâb-ı seherde Perî-yi cinân
Yere nâzil olmuş misâl-i şihâb
Ki eyler semâda iyâb u zehâb
Gören rûy-ı arza düşer zanneder

*Hakikatde lâkin havâda gider
Benim gördüğüm de hayâl olmasın
Hayâl-i latîf-i leyâl olmasın*

beyitlerinde ve Sahrâ'da

*Bu beyaz elbiseyle dense biri
Yere inmiş sehâb içre peri*

ve Târik'ta

*Semâdan indiği zâhir kitâb-ı kudsîdir
Bakınca vechine fikrim heman semâya gider*

tarzında, ve İbnü'l-Mûsâ'da

*Fakr u zarûretle cevher-i zâta hâlel gelmez. Hacerü'l-esved de-
diğimiz bir seng-i siyâhtır fakat semâvîdir*

*yolunda kullanmış idim. Elbette matbû olan sâ'ir âsâr-ı nâçizânemde de
buna mümâsil şeyler yazmışumdır.*

*İstesem ve bir melek-peykerin inişini veya gelmesini beğenmesem tecvîz
etmesem o beyti de başka tarzda yazabilirdim.*

Niyâz-ı afv u celb-i rikkat için

*mısrâ'ında -bu sefer bir büyük kusûr değil de- bir büyük zâ'id varmış demek
istiyorsunuz gâlibâ? -O da neymiş? , !.. Neye , ha? . . . Şimdi ben buna
nasıl cevâb vereyim? -Alfabemi öğreneceğiz? Mu'âheze mi okuyaca-
ğız? Ben belki bir, elifba, dersini dürüst ezberleyemem. Fakat bu mısrâ'ı
gâyet selîs okuyorum. Hadi buyurduğunuz gibi selâsetli olmasın. (Vav!)
tayy olunursa beter olacak. Vav-ı âtifeyi husûsuyle muhâverede hiç kul-
lanmayacağımızı da, kesr-i ha ile yemin ederim, bilmiyorum.*

*Bu Mesîhi gülüşle azmi güyâ
Beni kabr-i azâb içinde ihyâ*

44

*beytindeki azm kelimesi tecnis için yazılmışsa kıyâmet mi kopar? Halbuki
azm'den maksad tecnis değil. Teveccüh buyurulan -Bu Mesîhi geliştiren
kasdı güyâ- mısrâ'ı ise ifâdece andan daha selîs değil. Bâri azm kelimesi
biraz Acemâne olmuş deseydiniz. Oradaki kasd de öyle ya. Her ne ise, meselâ*

Kasdin sitemin varsa banadır

mısrâ'ında olduğu gibi değil.

Teşbîhe gelemim. Ben kabir azâbından bahs etmedim. Azâbı kabre benzettim. Nesteren o kabirde defîn, Hüsrev de Mesîhâ-yı cân-bahşâ. Bunun-İsâ bin Meryem-maksadına neresi münâfi? Hazret-i Mesîh'in mezâristânda bir işâretle ihyâ-yı envât ettiği mestûr ve musavver değil midir? Nesteren'in ihyâ olunması o kabirden halâs olması yani ber-hayât-ı tâze bulmasıdır. Mesîh bin Meryem hâbide-gân-ı ademî müteyakkızü'l-hayât ettikten sonra yine makberlerine i'âde etmemiştir ki teşbîhden Nesteren'in kabir-i azâbda bulunması için ihyâ olunduğu ma'nâsı çıksın. Bir meyt için kabir içinde azâb tasavvur olunamayacağını da iddi'â câiz değildir. Câ'iz de olsa bizim beytin ihyâ-yı ma'nâsına himmet buyurulmamış derim.

- 45 *Hüsrev'in savt-ı iltifât temennîsinden maksadı Nesteren'in her ne yolda olursa olsun sadâsını telakkî etmek olacak. O sadâyı, isterse hultıyyât-tan hâsıl olsun, iltifât add ediyor. O savta iltifât o iltifâta savt diyor. Sırf iltifât biraz Acem kokardı. Harf ve lafızdan âri olarak tebyîn-i fikr câiz olamayacağını bilmemek için insân sizin Meprizon tercümesindeki -tıfl-ı bî-zebân- gibi olmalıdır değil mi? Şimdi ise Avrupa'da dilsizler de ta'allüm-i tekellüm ediyor. Bir de hande-i iltifât diyoruz, hande için harf ve savt vasıflarından hangisi daha ziyâde yakıştır. Onu anlamak isterim.*

- Nûrânî tebessüm acâ'ib görülmüş! Bu telâkkînize ben de ta'accüb ederim -Nûr-ı cemâl- her tabî'at-i edîbâne için kabûl-i isti'mâl etmiş bir hayâl değil midir? Dediğim tebessüm -nûrânîde- olan ya-yı nisbî münâsebetiyle öyle bir cemâle ta'allûk edince, anı nûrâniyetle tavsîf edemez miyiz? Victor Hugo dargın bir çehredeki tebessümü bulut altından kurtulan bir güneşe benzetmiş idi, buyuruyorsunuz. Acabâ buyurduğunuz gibi mi? Yoksa dargınlıktan kurtulan mütebessim çehreye mi benzetmiş. Eğer tebessümü*
- 46 *güneşe teşbîh etmiş ise bendeniz, tavsiye buyurduğunuz vechile, sehre nisbet ettiğim hâlde teşbîhi - o koca şâire- pek uzaktan uzağa, yani mağrible maşrık yolunda yaklaşmış olurum. Yok eğer bulutdan çıkan bir güneşe benzettiği mütebessim bir çehre-i muğber ise Nesteren'deki -tebessüm-i nûrânî- vasfı belki o güneşin bir zenciyye çehresinde veya bir zından köşesine urmuş hayt-ı şu'âî kabîlinden olur. ma'mâfih bu da şemsin mehbît-i envârı şemse ne kadar ba'îd ise o kadar dûr-â-dûr bir iktibâs add olunabilirdi. Gelelim tebessümü sehre nisbet tavsiyesine. Hande-i seher Venüs'ün güzelliği gibi vasf oluna oluna halka usanç vermiş ebâtîl-i edebîyyeden bir teşbîhtir. Bununla beraber Duhter-i Hindû'nun 67 sahîfesinde -Güler yüzün subh-ı kâzib gibi nâ-çesbân-ı i'timâd imiş- Ve 46 sahîfesinde*

Gurûb hüznünü vermiş bu aks-i devr-i felek
Sezâ-yı hande olan vechine misâl-i seher
ve İçli Kız'ın 22 sahîfesinde,

Sen seher gibi latîf latîf tebessüm ederek bahar güneşi gibi
üzerime nûrlar serpererek geldin

yolunda ve daha başka eserlerimde başka tarzda sözlerle bu seher teşbîhini 47
kullanmış idim. Nesteren'de yazsaydım bir daha kullanmış olurdum. Te-
zer'de şu vechile yazdığım (Bakalım nasıl buluyorsunuz) bir pasaj :

Sen gelinsin bugün, değil mi, Tezer?

Gülüyor!.. -Gülmesi neye benzer?

Mütemevvic tebessüm-i pür-nûr :

Serv-i sîmin de böyle dalgalanır!..

Acaba böyle mi güler ölüler?...

Bir melek gök yüzünde böyle güler..

Bir perî nehr içinde böyle yüzer!..

*

Bunun üzerine -Tebessümün nûr ile ne alış verişi var?- su'âli bendenize 48
biraz zulmânî görünüyor.

-Bana senin ayakkabın tâc-ı ser-

musrâ'ı benim Nesteren'de en ziyâde zevkime hizmet eden sözlerdendir. Çün-
kü cem'-i ezdâdı pek severim. Bu perîşânî-yi fikr ile yazdığım Nesteren'de
ise mevzû'an te'lifen ictimâ-ı ezdâd ve telâkkî-yi zıddıyye ile uğraştığımı el-
bette görmüşsünüzdür. Başka giyilecek bir şey için, husûsâ Nesteren gibi,
biraz evvel saray ve saltanattan şikâyet etmesi ile sâbit olduğu üzere, taht
ve tâcını tahkîr etmesi lâzım gelen bir kızın nazarında, ayakkabından başka
bir zıdd tasavvur olunur mu?

*

Felekten şikâyet filvâkî hey'eten câ'iz olamaz. O şikâyetin fenne de 49
tatbiki becâ değildir. Nesirde ise pek müsta'mel olmakla beraber şimden
sonra bendeniz de kullanılmaması tarafındayım. Fakat âsâr-ı manzûmede
feleğin hedef-i itâb edilmesi her lisânda kabûl olunmuş bir lâzime-i şî'riy-
yedir. O yolda şikâyet şîrde türrehâtan değil icâbâtдан add olunuyor. Nes-
teren manzûm değilse de nazmîdir. Mevzûn değilse de heceli kâfiyelidir.

* Burada sayfanın yarısı yırık.

Heceli kâfiyeli olmak ve nazmî bulunmak i'tibâriyle Nesteren'in muhteviyâtını şiir sayabiliriz değil mi? Bana kalırsa,

*Nedir felek nedir ettiğim kusûr
Ki zulmün şiddetin hep bana mahsûr*

sözü pek ma'sûmâne pek tabî'î bir vâveylâ ve Hikmet'in

Ya Muhammed o mübârek yüreğin taş mıdır

mısrâ'ında gördüğümüz gibi aleyhi's-salavat efendimize seng-endâz-ı serzeniş olmaktan evlâdır. Husûsâ ki zât-ı âlînin de bir yerde

*Ekrem henüz ukde-i bahtım açılmadan
Eczâ-yı cismim etti felek târ u mâr hayf*

demişsiniz. Velhâsıl bendenizce fâili ta'yîn olunamayan bir kötülüğün felekten sebebini sormak insanlar için tabî'îdir. Kusûrunu bilmeyen bir adamın feleğe öyle bir itâb-âmîz hutâb atf etmesi kezâlik şiirde ise yaklaşıyor. Fakat bir dereceye kadar. -Nesteren'de vezin yoksa da sizin vezinsiz gördüğünüz

Dâreynde bâ'is-i sa'âdetim

- 50 *mısrâ'ı arzu buyurduğunuz gibi mevzûndur. Vezinsiz dediğiniz ikinci mısrâ da bizim hesâbça nâ-hem-vâr değil. Alt taraftaki -piç-in istîzâhı külfetinden de hiçbir şey anlayamadım, -râm- münkâd ma'nâsına -bâlin-i râhata râme ise yastığa inkıyâd etmiş demek olacak. -Heyecân-âlûd-gam-âlûd- terkîbi kabîlinden olmak üzere sahîh, hele -gam-âlûd-ı derd- sözünden bin kat ma'nî-dâr.*

Nukûd-i âmâle câ-yi iddihâr

mısrâ'ına olan sözde hakkınız var. Çünkü ibtidâ bu ta'rîziniz lafzî değil. Sâniyen teşbîh, münâsebet-i makâm olmakla beraber, fenâ. Sâlisen benim gibi tehi destân-ı iflâsın öyle nakd u dînârdan bahs etmesi kabûl olunur mantıklardan değil. Fakat 47 sahîfenin nihâyetinde olan -mütelâşî- kelimesi doğru çıkmış ve 115. sahîfesinde -mütelâşiyâne- denilecek yerde sehven -meselâ sey'en- yazılmış iken bunlardan kat'en bahsetmeyip de 89 sahîfesindeki -telâşî- hatâsına hasr-ı mütâla'a buyurmuşsunuz. Gâlibâ biraz aceleyle rast gelmiş. Size ne yalan söyleyeyim ben bu tahtiye-i sehv-perverâneyi zât-i vâlâ-yı edîbâneleri gibi

*Ana ma'nâ-yı bâtil u ma'kûl
Daha bî-lafz iken olur menkûl*

sözünün mâ-sadaka olan mevsûfiyette temâyüzü mücerreb, nefâis-i âşinâ-yi Garb u Arab Fârisî ve Türki tarz-ı kadîm ve şive-i nevîn-i edebde cümlemiz için muktedâ-yi müntehab, encümen- bahşâ-yi muhadderât-i efkâr, cümle zîb-i san'at u tabî'at gülşen-nümâ-yı bahâr-ı eş'âr, inkilâb-âver-i devr-i ma'rifet olmakta yegâne sâni-i âr-ı edeb bildiğimiz bir nümûne-i bî-hemâl Kemâl'den değil. İşte o -azîmü'l-cüsse, mehbû'l-manzar rîş-i sînesin döğer sevdâsiyle vechim- yâdigârlarından bile me'mûl etmez idim.

Ben kurtulursam helâk olan Husrev

mısrâfında helâk olan demek de câ'izdir. Mahv olacak demek ki câ'izdir. Alt taraftaki ömr kezâlik.

Kâbil Fârisî bir isim olarak ba'nın zammeyle fethayle kesreyle şürde yazılır. Vehbî merhum bile zâhir İran'a felâna gittiği için o hâli kesre ile

Bâzî-gerân Kâbil'i
Câdû ü şân Bâbil'i
Medhûş eder cân u dili

demiş. Rahmetü'l-lahu aleyh. Halbuki bizim lisânda her vakit için kesre ile -Kâbil vezninde- Kâbil isti'mâl olunuyor. -Câdû'yı- cadı yaptığımız gibi. Buna peyrev olan -ırak- kelimesi bilmem vaktiyle ihtiyâr ettiğim Irak ve Acem seyâhatleri midir? Her nedense benim -mezâkıma- daha mülâyim geliyor. Ve kâfiye-i mukayyede de öyle icâb ediyor. Irak yerine firâk de-seydim alt taraftaki -iftirâk- daha ziyâde su'âl ve merak da'vet ederdi. Bugün Rusların oraları istilâ ettikleri der-kâr ise de uzak kelimesine kâfiye bulmak için Nesrin'in zihninde bir Moskof -Kozvağı- tasvîrine o târihte mahal yoğmuş demek oluyor! Hele mefhûmu başka bir tarz ile başka bir kâfiye ile ifâde mümkün olsaydı, daha güzel olmak şartıyla fakat, elbette bir nümûne ihsân buyururdunuz. Bunun ve alt taraftaki beytin, ya'ni

Olmasam giden sâhibimden ırak
Olsam kalan mahbûbumla iftirâk
Ne anımla bir ne buna refâkat
İkisinden de olsam kalsam firkat

sözlerinin ma'hûd Türkçe bilmez Frenklerin Türkçe lâkurdı söyleyişleri kabîlinden olduğunu söylüyorsunuz. Belki kitâbı Frengistân'da yazdığım içindir. ma'amâfih bu yolda ifâde-i merâm eder bir Freng rast gelmemiştim. Bunlar hakîkaten Türki-yi Frengâne kabîlinden ise Osmanlıca bir delil göstermeliydiniz. Ve illâ itirâz-ı âlînizin ne kabîlden olduğu anlaşılamaz.

- 53 101 sahîfenin birinci mısra'ı yine vezinsiz imiş. Bendeniz emr, ömr, cebr, sabr, zehr, kahr, gibi kelimâtın şiirde ve nesirde gelişi güzel isti'mâl olunmaları tarafındayım. Nesteren'de vezin iltizâm etmediğimi ise bendenizden başka kimse bilmez değil mi?

Pençe-i kazâ mahbesde bükülmez

- mısra'ının ne demek olduğu kâili olan Nesrin'in hâl ve kâlini yukarıdan aşağı me'ânîye ve öyle bir ma'sûme-i hayât-fedânın muhâkeme-i hasb-i hâlinde hayâdidü deştü deryâ tahayyüllerinden zihni tahliyye ile münfehîm olur. Nesrin mahbûs olmakla pençe-i kazâdan rehâ bulamayacağını söylüyor -ölmeliyim-diyor. Ölmeyi halâs add ediyor. Dediği pençe-i kazâ cellâd baltası veya siyâset makinesi filan değildir ki Nekrek Manol'un -Üzerlerine havâle olunan pençe-i kazâ - dediğimiz âlet-i i'dâmi bükükleri görülmüş müdür? su'âlîne ve bu su'âl ile beytin aks-i telâkkî me'âlîne ihtiyâc olsun. Acabâ bir takım harâmî isimleri yazmaktan merâm beyitte bir sirkat-i şi'riyye bulunduğu mu ihâm olacak? 105 sahîfesindeki -tehlike- doğru değilse de anlaşılabilir bir şey de değildir. Ben onu -kazâen uğranılmış bir helâk- yerinde kullandım, ki revîş-i ifâde de öyle anlatır sanırım. Binâenaleyh hedef olduğu ta'rîz o kadar -danjero- add olunmaz. Alt taraftaki mısra bizim hesâbça mükemmel ise de bir noksânı var: -Uyuyorken- yazıldığı hâlde -uyurken- çıkmış değil mi?

Babama kıydın şimdi yeri eflâk

- mısra'ına olan ta'rîz su'âlî nazar-ı hakîkat karşısında garâbetten hâli olmasa gerek. Ervâh-ı kirâmın huld-ı berinde kasr-ârâ-yı nâz u na'im ola çağı mevâ'id-i dîniyyeden olarak kütüb-i semâvîyede mazbûttur. Bunun gibi rûhun cânib-i iliyine pervâz ile tabakât-ı âliyyesinde seyr u karâr etmesi tasavvuru her lisânın müellifât-ı edebîyyesinde bir câ-yı iştîhâd bulur. Hakîkatda da, âlem-i bekâya intikâl etmiş muhterem bir şahsın tecessüm eden rûhâniyyetine bir mekân olmak lâzım gelirse, onu cennet-i a'lâda ve ceneti de -a'lâ vasfıyla sâbit olduğu üzere-âlem-i bâlâda farz etmek be-câ görünüyor. Binaenaleyh Nesteren'in peder-i muhteremini eflâkte tasavvur etmesine istinâden, Kâbillilerin ölüleri gökyüzüne mi çıkardıkları- su'âlîne gösterilen tenezzül-i istihfâf-kârânenin dereke-i idrâk-i âcizânemden pek yukarı kalacağı tabî'dir.

- 55 Acabâ -mitoloji-yi mi sevmiyorsunuz? veya tabakât-ı semâ tasavvur ve tasvîrlere mi kâil değilsiniz? Yoksa rûhların esfel-i sâfilîn-i hâke indüğünü mi istiyorsunuz? Buralarını anlayamadım. 108 sahîfesindeki be-

yüplerde de Nesteren'de ittihâz ettiğim kâ'ide-yi ifâdeye nazaran zihâftan eser olmayacak. Beşinci beytin mısra-ı sânisinde gördüğünüz ta'kid-i ma'nâ pek yoktur, diyemem. Ancak bu ma'nâyı hem de mutlak bu ma'nâyı yalnız bir beyit ile başka tarzda ifâde mümkünse beyân buyurulsun diyebilirim. Vâkı'â zehir yılanın kanında değil dışindedir, fakat zehirli olması hey'et-i umûmiyyesinde. Halbuki Nesteren o beyti istiğrâb ve istib'âd yolunda söylüyor. Hayye kanında süt münkalib-i zehr olmak nasıl olurmuş gibi?

Tüfü tüfü ta'biri hakkında fikrinize iştirâk edemeyeceğim. Elfâz-ı savtiyyeyi ağızdan çıktığı gibi yazmak kâ'idesine ittibâ olunsaydı da Nesteren -tüfü tüfü- diyecek yerde -tüh tüh- diye Nesrîn'in yüzüne tükürseydi huzûrunda bulunduğu pâdişâha biraz hürmetsizlik etmiş olmaz mıydı? -tüfü tüfü- tükürmek mu'arrefi bir savt-ı tahkîrdir. Fakat -tüh tüh- bir adamın âdetâ yüzüne tükürmektir. Nitekim -öhhö öhhö- demek başkadır. Öksürmek başkadır. Bir de bendeniz buna mümâsil haltiyâtın, ta'rîf kısmında değil, âsâr-ı nazmiyyede, mükâleme içinde, ağızdan çıktığı gibi yazılmasını sevemiyorum.

56

La'netler olsun felek sitem-gerine

mısra'ı kezâlik bizim hesabça tamâmdır. 118 sahîfede dördüncü-mısra'da diye gösterdiğiniz -teklifin yutulmaz- ta'bîrine olan i'tirâzınızı kolaylıkla hazm edemeyeceğim. Çünkü -teklifin- hutâb ile- yutulmaz nefy beyninde olan -zehr-âlûdedir- terkibinin tayy olunması da yutulmaz. Bendeniz orada, inâyet buyurun

Teklifin zehr-âlûdedir yutulmaz

demiştim. Şimdi söz âmiyâne mi oluyor nükteli mi oluyor?

Farz-ı mahal olarak bu hutâb avâmîde olsa idi mecliste onun sâhibi avâm mü'ekkili bulunduğundan bir nisbetsiz ta'bîr sayılamazdı. 119 sahîfesindeki -devirilmez- Rûhî merhûmun değineği gibi değil kâ'idenin icâb ettiği gibidir. Bunun aslı devirmek masdarı olduğundan gâib ve meçhûle tahvîlinde devirilmek olur zannederim : vermek, verilmek, girmek, girilmek gibi.

57

Hürmüz Hürmüz, kim derdi ki melekler

İnsan ciğerine acıkacakmış

Şîr add ettiğim yılan çıkacakmış.

Bâri senin de südün zehr olaydı

sözlerini başka yolda istinbâd buyurmuşsunuz. Şîr bir canavar olmakla beraber ma'lûm-ı âlînidir ki elsine-i şarkiyede mecâzen merdân

- bizde alem olmuştur. Hassaten bizim lisanda bir kahramana aslan derler. Hattâ sizin *Vuslat*'ta görüldüğü vechile kadınlarımızdan bazı oğullarına *felân -arlanım- hutâbiyle arz-ı şefkat ederler. Arabların -esedü'l-lahmî -Acemlerin şîr-i hudâsını da bilirsiniz. Hem ne kadar muhterem bir zât için arlan nâmını veriyorlar anı da bilirsiniz. Fransızcada birisine -lion- denildiği hâlde anın bir -merd-i bî-bâk- olduğu murâd edilmiş olur ki anı da bilirsiniz. Bu takdîrde Nesteren şîr addettiği Hüsrev'in arslana ne vechile müşâbeheti murâd olunmuş anı da bilmeniz lâzım gelir -arlan korkunçlukta ve insana mazarrat vermekte yılandan eşne iken nasıl oluyor da yılan râcih gösteriliyor- diyorsunuz. Vâkı'â arlan korkunçtur fakat yılan da ejderha kadar büyük ve büyüdükçe arlandan daha korkunç olur. İnsana mazarrat vermekte arlandan eşnedir. Hattâ Kemal Beyefendi de*
- 58 *Gülnihal*'in 22 sahîfesinde : -Muhtar Bey tıbbî arlan tabî'atında karşısındaki yılan olduğunu hiç düşünmüyor. Yılan arlanla pençeleşmeye gelmez. Uzaktan üstüne atılır, beline sarılır, kemiklerini kırar- demiş. -İnsan ciğerine acıkmak yılandan ziyâde arlan için müvecceh değil midir- buy ruyorsunuz. Varsın arlan için müvecceh olsun. Bunun beyit ile münâsebeti yok. Çünkü orada insan ciğerine acıkmış dediğimiz yılan da değil arlan da değil melektir. Ki Nesteren hem söylüyor hem istib'âd ediyor. Vâkı'â zât-ı âlî'niz yukarıda -arlanla melek beyninde ne münâsebet ne vech-i şebeh bulunabilir- demişsiniz. Amma öyle bir münâsebet tasavvur ve tasvîr ettiğime ne münâsebetle zâhib olduğunuzu ber-verchile anlayamadığımdan . . . Her neyse -Zannedirim ki mevzû-ı bahs olan mısra'ın mâ-kabline kâfiyesinden başka bir cihet-i irtibâtı yoktur. Nesteren -Meleklerin insan ciğerine acıkacağını kim derdi- istib'âdını söyledikten sonra -giryân olarak- şîr addettiğim yılan çıkacakmış. Keşke senin de südün zehr olaydı! yolunda başkaca bir feryâd ediyor. Feryâd ki bu feryâdın hâvi olduğu cemiyette gürültüye karışmış.
- 59

Eğer mütâla'a-nâmenizi kendi ricâm üzerine almasaydım bu mebhasde daha ziyâde figân ederdim. 130 sahîfesindeki, -dâmenim çâkîde- hayli gevezelik götürcek : Kemâl Bey'le olan ikinci müsâhabet-i gıyâbiyyemizde, ki bundan beş altı sene evvel -dest u dâmen- teşbihi hakkında bir bahis geçmişti. Müşârün-ileyhin vâki olan ihtâr ve iknâ'ı üzerine bendeniz de meselâ -dâmen-i afv,dest-i ma'zeret- yolunda şeylerin isti'mâl olunmamasına kâ'il olmuş idim. Bununla beraber Nesteren'de

Dâmenim çâkîde dü-destim tehi
Tahavvüle düştüm ömrüm müntehî

demekte bî-ihyâir oldum. Çünkü sözü gâyet selîs buldum. Bir de bu itiyâd-ı kadîmeden öyle çarçabuk kurtuluvermek mümkün olmuyor. Mümkün olmadığına en güzîde şeylerden istişhâden binlerce edille ve emsâl ta'dâd edebilirim. Kurtulamadığımızın esbâbı da hepimizce ma'lûmdur. Semerât-i tabî'atımız olan şeyler hep bir bahçede perveriş-yâb olduğu için birbirimizi o kadar cüdâgâne bakmamaklığımız lâzım gelir. Meselâ bendeniz, eğer yukarıda dediğimiz gibi sizin indinizde bir -nev-resîde-i Kemâl- isem Nesteren mu'âhezesinde Nevres Efendi kâbına varmamalıyım. -Eteği yırtılmak esbâbı felâketten mi ma'dûddur?- diyorsunuz. Vâkı'â eteği yırtılmak bir felâket değildir. Felâket de add olunması lâzım gelir. Fakat Fârisîde -Çâk-ı dâmen- vasfı bir -felâket-zede- den kinâyeye olmuş. Ben icâd etmedim ki, ne yapayım?

—Levm-i encümen- ne demek diye soruyorsunuz. Bu su'âl de bendeniz için bir ukde-i derûn oldu. Şu kız âfet-i cihân, şu hükümdâr belâ-yi âlem, şu hâce siklet-i meclis yolunda müsta'melâtımıza kıyâsen levm-i encümen diyemez miyiz? Vâkı'â bu da iyi bir ta'bîr değil fakat yanlış veya anlaşılmasın birşey de değil. Siklet-i meclis vasfı mecliste ve belki her mecliste müstaskal demek olduğu gibi -levm-i encümen- de encümenlerde mu'âteb ve le'im olan ma'nâsına gelecek. Şimdi beyti ya'ni

Yâr değil, rakîb, muhibb değil düşman
Rûh-ı meclis değil levm-i encümen

beytini okudum ve onu ta'kîb eden

Cân değil cânî, cesur değil miskin

te'yîdine bakdım da yukarıda -iyi bir ta'bîr değil- dediğime nâdim oldum. Levm-i encümen yapayalnız olunca, hânesinden çıkarılmış bir güzel göz gibi iyi değil lâkin çehresi olan beyitte yakışıyor. Alt tarafıyla de mütenâsib. 61

— Karardı, ağardı- kâfiyeleri Nesteren'de sırf Türkçe olarak istisnâ ettiğim kavâfidendir ki bunların kâ'ide-yi mütehazzıma muvâfık ve ma'amâfih ma'dûd olduğunu hem Nesteren'in hâtimesi olan -ihdâda- hem de bâlâda arz etmiş idim. 138 sahîfesindeki -becer- kelimesine, mâ-kâbili olan kelimât-ı hutâbiye ile beraber olduğu hâlde, ta'bîrât-ı hezliyyeden add olunması nasıl câ'iz olur? Bir de bu ta'bîr hezele tahsîs olunmamıştır. -gitmek- uydurmak gibi -virmek- gibi ancak bazı kere ifâde-i şenâ'at edebilir. İşte hayât ve memât mesâ'ili gibi ciddî ve ulvî bahisler arasında îrâd olduğu yani mahzâ -işte sen- işte göğsüm, işte hançer, al, tut, bağla, vur, vurdur, bitir, becer! beytinde bulunduğu içindir ki, ma'sûkasına teslîm-i hançer-i

intikâm eden bir şehzâde lisânından sâdır olmağla lâğ u latîfe dâ'iresinden çıkararak, mefhûmu bir fâhişenin anı dostuna teklîf-i vuslat için kullandığı sırada tevârüd eden ma'nâlara mukârenet etmez zann ederim. Ma'amâfih Nesteren için bir tab'-ı sâni nasîb olursa o ta'bîrin tab'a muvâfik sûrette hakkından gelebilirim, fakat 149 sahîfesindeki -zalîm-in lügât-ı garbiyyeden olmasına aklım ermiyor. Hem müsta'mel hem mâ'nîdâr, mağribden geldiği için elsine-i garbiyye vukûfuna istiğrâb olunan bir kızın şarktaki garîbliği kabîlinden, hem güzel hem tefhîm-i merâma muktedir hem de yine garîb kalıyor! Hele 158 sahîfesinde ikinci mısra'ındaki -leb-âlây- nasıl hilâf-ı kâ'ide oluyor onu da katîyyen anlayamadım. Acaba mısra'ı Nağme-i Seher'de gördüğümüz

İkd-ı cevher gibi bir mısra-ı hûb u ra'nâ

değil de onun için mi kâ'idesiz? -leb-âlây- dudak bulaştırıcı ma'nâsına -âlâise âlûden'den ism-i fâildir.

— Tanbur-zenân-ı fütühât- terkîbi acâ'ib birşey imiş, acâ'ib! Asya'da bir Afgan ordusunun tanburlar nekkâreler çalarak bir şehre girmesi vak'a-nın târîh-i cereyânı olan zaman için ba'îd bir hayâl midir? Acaba, mitraliyözler, kurûblar atılarak bandolar çalınarak bir dühûl tasavvur olunmalıydı? İhtimâl ki şimdi siz- چه کویم طنبور من چه کوید - dersiniz de hayâlin değil terkîbin acâ'ibliğini murâd ettiğinizi söylersiniz. Elbette bendeniz de, زاد فی الطنبور نفمة اخرى deyip geçemem a... Terkîbde de acâ'iblik görmediğimi ve -nâle-zenân-ı istimdâd, kahkaha-künân-ı istihfâf-yolunda bir terkîb olduğunu söylerim.

63 — Kareler-de olan imâle kâfiye zarûretine mübtenîdir. Bu zarûret sizce makbûl değil ise tecvîz etmemeniz tabî'îdir. Ancak bendeniz her lisânda mu'teber olan zarûret-i şî'riyyeyi bir dereceye kadar kabûl etmiş olduğumdan bazı kere muktezâsına ittibâ ediyorum. Bir de bizde siyâh ma'nâsına olan bu kelime üç türlü imlâ ile yazılıyor قاره ، قرا ، قراہ gibi. Binâenaleyh o mısra'da imâlenin vücûduna hâkim olunamaz. Ne vakit bir Osmanlı -akademisi-te'esüs ederse bu yolda imlânın sahîh ve gayr-ı sahîhi o vakit ta'ayyün eder. Yoksa şimdi Türkçe lügâtleri her ne yolda imlâ ile yazsak ve yazdığımız şeyler için her ne söylesek indî olur. Bundan sonra gösterdiğiniz -eşkrîzân- ile -cereyânı- yine eski mizân ile muvâzene buyurmuşsunuz ammâ benim hesâb ve intihâbıma nazaran anlar da doğrudur.

163 sahîfesinde aşığdan beşinci mısra'a baktım o ta'kid-i lafziye yine kâfiye-i mukayyede mücbir. Lâkin, bu elfâz-ı ta'rizinice bir

Ey mert, ey hilâl

sözlerinin biri zâ'id değil. Belki diğerini mü'eyyiddir, Hüsrev'in, 193 sahifede olduğu üzere

O mekrûh u gaddâr merd-i neberdi
Şimdi hiç gören yok, öldü, geberdi.

demesi kabîlinden, feryâd ve istimdâd lisânına yakışır tekrârlardandır. 64
Ketm ü ihfâ harf ü haşyet, katl ü i'dâm gibi ifâde-i âdiyyede kullandıkları
mükerrerât-ı zâ'ide yolunda değil. Nesteren'in oradaki hâlinden anlaşıldığı
üzere, fikrin heyecânı, hissiyâtın galeyânı zamanlarında böyle bir tekrârı
sâ'ika-i tabî'at add edebiliriz. -Misâl-i ibret- ne demek diye soruyorsunuz,
vallah ben deniz de bilmezdim. -Mecmû'a-ı Fünûn'da-görüp tahkik ettim :
Misâl kıssa demek ibret ise ahlâk ve vukû'attan hisse verecek bir şey imiş.
Bunun üzerine Hüsrev'in nakl ettiği nusret için, misâl-i ibret, dedim. 184
sahifesinde iki zâ'id ve bunun da nâsih veya mürettibe âid olduğu biraz mü-
lâhaza ile anlaşılır. Hecenin Nesteren'de ön üçe kadar hesâbı varsa da o
mısrâ aşında on bir heceliydi. Bununla beraber söze tabî'ilik verdiği için
o iki zâ'id benim makbûlümdür. 185 sahifesindeki mühlik ism-i fâildir.
Bunu yazarken itinâ ile düşünmüş ve bî-şu'ûr-ı ye's ve fütûr olan Nesteren'in
şiddet-i hiddet ve cinnet-i muhabbet hâlinde bir eve husûsâ maktel dedikten
sonra, mühlik denmesini tabî'î görmüş idim. Bir de siz bilirsiniz ki bu yolda 65
tavsîfât Fransızcada ekseriyetle müsta'meldir. Nesteren'in ise Garb ve Şark
hayâlât ve teşbihâtıyla alâka-yı külliyyesi olduğunu beyâna hâcet göremem.

Bunun Fransızcada isti'mâl olunduğu cevâbı makbûl tutulmaz ve
çehre-i mü'essir, nazar-ı hazîn, çeşm-i kâtil, vatan-ı mün'im, sahrâ-yı vahşî,
arz-ı cennet, firâr-ı müdhîş, beyt-i mukassî yolunda tavsîfâtımız kabûlünden
olarak kullanılması câ'iz olmaz ise bir lâ-yu'kal hüzn ve keselden südürü
ma'zûr görülür zannederim. Çünkü tiyatrodaki eşhâs-ı muhayyelenin kesh
ettiği hâle göre, hissiyâtına göre lâkurdî söylemesi makbûl oluyor. Bir ya-
lançı adam nâdirî doğru söyler. Fakat bir deli sözünde ekseriyet üzere
yanlış yapar. Hükemâdan birisi sayıkladığı sırada mecnûnâne bir söz söy-
lemekle deli sayılmaz. Fakat o macnûnâne sözü söyleyebilir. Nesteren deli
değilse de bir hiddet-i şedîde içindedir. Şiddet-i hiddet ise bir muvakkat
cinnettir. Binâenaleyh o hâlinde evin havası itibârıyla, bu sözü söyleyebilir.

Halbuki orada mühlik olan -ev- değildir... Şöyle!.. dört nokta ile
-maktel- kelimesinden ayrılmış olmasına nazaran alt taraftaki -ızdırâbdır-
Benim bu tafsilden maksadım bir evin mühlik olup olmaması hakkında 66
mütâla'a beyân etmekten ibâret. Yoksa söz Nesteren'e âid değil.

188 sahtfesindeki, devr-i keç mürûr, nazar-ı tedkîk-i isâbet-perverlerinden lâyıkıyla imrâr olunmamış olsa gerek. Devr, vakit, zaman demektir. Kürre-i arz demek değildir. Zaman mürûr eder. Mürûr ise bazen aksi olur. Nitekim mısra'ın nazar-ı dikkatten geçirilmesi de öyle olmuş. Keç lâfzını mutlaka -eğri büğrü-diye tercüme etmekte de bir doğruluk göremiyorum. Rast, doğru demek fakat doğruluk hatt-ı üstüvâya mahsûs değildir. Nitekim keç eğri demek lâkin eğrilik kavsi kuzahı ihtisâs etmez. Bâri ta'bîri beğenmeseydiniz hem mu'tâdınızda devâm buyurmuş olurdunuz hem de hakkınızı teslim ederdi.

Alt tarafta iş'âr ettiğiniz -me'lûm- elfâz-ı garîbeden ise de sebab-i isti'mâli ma'lûmdur. Allah ريم ريش (rimes riches) in belâsını versin. Türkîde ihtiyârî de ta'rîz da'vet ediyor.

Bunu müte'âkib

-İllâ bulutlar nasıl da rûh-perver-

67 mısra'ında beğenmediğiniz -illâ- kelimesi Türkçe şiveye illâ İstanbul Türkçesinin şivesine ne kadar muvâfık. Sevilmeyen birşey de değil. Ancak bulutların rûh-perverliğini anlayamamak pek sevilmiyor. Güzel bir bulut rûh-perver değildir de cân sıkıcı birşey midir? Ebr-i can-bahş-ı nisân vasfı tutalım ki hayâtü'n-nebâta hizmet ettiğindedir. Sehâ'ib-i hoş-elvân, âleme rahmet-efşân olduktan başka, hem de müzeyyenât-ı hevâ'îyye, muhassenât-ı semâ'îyye-dendir. Bu i'tibâr ile ve rûhların da semâvî olması i'tibârıyla anlara rûh-perver diyemez miyiz? Vâkıfâ, alt tarafta işâret buyurduğunuz vechile, bulutlar şeklen öyle su küpüne veyahut şarap fıçısına felân benzeseydi hiç bir letâfet ve meziyetleri olmaz idi. Ne fâ'idesi var ki ara sıra gördüğümüz o rengâ-renk sehâb-pâreler melek yatağı denilmeğe melek bağçesi denilmeğe hûrî memleketi add olunmağa lâyık olacak sûrette latîfdir, semâvîdir, rûh-perverdir.

Gelelim alt tarafa. Bulutların meleklerle leb-â-leb olması, meleklerin bulutda -ağz ağza- veya -dudak dudağa- dolmuş bulunduğunu ifâde etmek ve illâ -ağzına kadar- meleklerle dolu demektir. (Bendeniz Avrupada gezdiğim -Bozar- (Beax arts) müzelerinin tabakât-ı semâ kısmında, tıpkı orada tasvîr ettiğim gibi, irili ufaklı bir sürü melâ'ikle dolmuş bulut resmi gösterir levhalar seyr etmişidim. Bu meleklerin bulutların içinde öyle zeytin yağına bala kavonoza felâna, benzeyenini görmemiş idim. Acabâ zât-ı âlîniz, Viyâna devâ'ir-i temâşâsında böyle mi gördünüz?)

68 Bu tasavvur te'arrî-yi hayât ve taharrî-yi memât hâlinde âlem-i melekûti tahayyül eden bir kızın nazar-ı ma'nevîsinde tecessüm edecek bir hayâl

değil midir? Bendenizce ne kadar -Mitolojik- ise o kadar da Nesteren'in hiss ü hâline muvâfıktır. Binâenleyh bu tasavvurla bulutların zurûfa meleklerin ecsâm-ı mâyi'aya benzetilmiş olması istinbâti beyninde yerden göğe kadar mülâyemetsizlik görüyorum ve binâenaleyh öyle bulut kavonozu melek balı yolunda temeshurât ile mütâla'a-nâmenizin bu cihetini

Kamer hamîresi veyahut güneş murabbâsı

nısrâ'nın kalbına dökmeğe hâcet yoğidi zann ediyorum. Bir de Vuslat'daki muhabbet ta'rîfide gönül gibi kuş kadar birşey âsmân gibi kâ'inâtın hey'et-i umûmiyyesini istî'âb eden bir fezâ-yı bî-intihâya ve bir hiss ile ta'rîf olunan muhabbet-i şems-i âlem-pîrâya benzetilerek

Gönül ki bir semâdır -kenâr-ı ufkundan- muhabbet güneşi doğarsa ne kadar lâtîf olur

buyurulmuş... Acaba semâ-yı kalbin ufkundan doğan muhabbet güneşine meleklerle dolmuş bir bulut yakışmaz mı? Yine Vuslat'ta iki yâr-ı mu'âşaka-kârın

*

garîb değil yenidir hem de güzeldir. Güzel olmakla berâber bedî'adır. İntihâb ve isti'mâl ettiğim için de memnûnum. Bunlar gibi geçen garîb garîb ta'bîrleri, eğer ehemmiyet verip, yazmış olsaydınız anlara da cevap vereceğimden eminim.-

İşte burada cevâb-ı acz-ânem de hitâm buluyor. Sözü kesmeden evvel, Nesteren hakkında temennî ettiğim mütâla'ât-ı seniyyelerinin bendenize kanâat-bahş olup olmadığını beyândan sarf-ı nazarla masrûf olan himem-i âliyye-i edibânenize teşekkürler ettiğimden evvel emirde bunu arz eder ve bu kadarına mazhariyyet-i âcizânemden dolayı kendimi dâ'imâ bahtiyâr add edeceğim beyânını te'minât-ı fâyıka-ı uhuvvete terdîfen niyâz-ı afv ve iğmâza vesile ittihâz eylerim. Bâki ta'zîm ve birâderî.

Âciz birâderiniz
Abdülhak HÂMÎD

30 Ramazan 1296

* Rurada sayfa eksikliği var.

عزود اولم ضلم که قنادر

برادر ادرم اقدم

فترنه حقیق واقع اولایه رحام اوزرینه امانه یوردن یغیز مه لاه نام بی ادرم
 بونک ایچونه برتکره بوچلیم بوجلی اولدیم حالک باز نکاس ایتیم فیلک ایچونه
 عفرکزی قنی ایدرم مه لاه نام نک مقدمی بر طاقم مفاوئ تطیبه ایله فریه
 بونر مه فقیرانه مع میسه توجو ائزک و لمانی و نترک ترقیه صون ایتیم
 صاعیک مکاناقی در نظر اولدیمیزه هورلی کندی نینار صیارم

مه سات اربانه کزه ملاحظات عفرانه می الفا ایتیمیزه شوقی حوصه ایتک ایچونه
 صاعه ایتیم که فترنه یارسه یازدی . نیم یارسی ترکیه بر کتابیم بوخدی . قولدویمیز
 بر نعلک اصابتی حقیق بر شیه بی دو سیم الی ازاله ایتک ایچونه کدی حافظه دره
 بقه بر بر صفاه بولدمازیم . حافظه م بره و قرعه کتامه . یاستک اوزمانه
 آخیمه اولوه صحیفه لری قریشینجین فیلیمه سلیمه بر مسوره بی دونر کیمه آتیج
 سوتنه مه نه ایدر مایک طبعی ایدی . ائمه فترنک مقرف اولدیم
 نقادیمی . یانز مقفی اولدنه کل . بازده فیلک ایچونه .

ایرمان قنی نه حقیق یازدنیق اوقار اکثریت اوزره موزمه و سبانه
 انره ائزات ایز . فقه برقی حقیق شهم در : انکلام ارباح و ایچونیم

بود قیه ای که در ده پد مرغی رکل . اوت - ایچی قزح ارجا ایچی
 قدر طبعی رکل - بچونه ؟ هیله بن عادی فکر یازمانه اینورز .
 فضای طبعی بر کوزل خیاله فنا اید بیورز . بوایج . فضاهای
 بر اولونج . ان بونک تقابصدنه عد اولور . بنم یاز دینم شکر
 اکثرینه اوزره طبعی رکل . الریت اوزره قار . بک اعلای . کماله
 انا رنده هائیس سزیا کوزل رکل ؟ هائیس سزیا طبعی ؟
 به ریه بیلم که - برائی شتوانده اولمه شرطیه - بولونه سزک
 و صلتنه - بقه بای سانه ارب مضاعفنه اولآ انا - نقیبه ایچی
 معصیت و طبیعه موافق بر اثر کوره مدیم . بوقصود
 جسمی کما بزم یاز دینم سکرده می کور بیور ؟ فید
 کوم مکتونج بیت نه مشاهداتک تحقیقات اویجه سنده
 استهاد اولمه اوزره . فرانز دره ۶ وار . بز بوقصود
 اضبار ایند کبر ایچوه ~~الهام اولمید~~ . الهم اولمید . اعتداف ایند کبر
 انهام اولورز .

غایب ریفی سومبورکنز . بر درجه به قدر به ده سوم . قضاة مخریج
 مکنز . فقط بر مکره ده بوله کره غصه اولور . ریف ایله سینه
 بر سوز یک محدود موقعدره طبیی در . بونظله برابر به سینه یاده صفت
 میده کره ده هم جامع صفت هم مواضع طبیی اولور . مثلا . سرن
 قمر کورده کورده یکنز . بار هر سوره لهیدیا در شب مهتابی جان بودل
 مت تا شاد در شب مهتابی وظلی مطلع اصاب قدر بار لاله اولظله برابر
 رفاصلک لوه غروبی قدر وضع . - نغمه سحرکی ~~موضع~~ وضع بونظله برابر
 ضای سحرکی طبیی . - مع سافیه ریف . هابوکه او مطلع راد قدر
 ریف اوله . مثلا سارلایلیق ۴ بوزیت نه درای کوفت همه
 که غنیه بولونه مالک تخت صه ۴ ریفی وار . قنا . وئلا به سارلایلیق
 ۴ فروشانه ایله سده ذات همه . نرا یستر بولسا قننه ذات همه ؟
 دیمک کزک ای دکل فقط بولورک یا نه ایملک ایونه ریفیه بقه بول . بخ کزبه
 بوقدر سنده بهامرضی اولونه بهایم بولکونه بشر القنده رهایم بولونه .
 بلوتکر بواره قانه اوله ده بوبراضاله قانه اوله ده . بتری
 طبیی دکلر سبب ریف دکلر طبیی ایله ریف انی طبیی کده بیاض
 محوضی ایلمی بیت ۴ بلوتکر سراسر بواره قانه بواتیم براضاله قانه بواتیم